

України⁷⁴. До „української школи” належать письменники, які походили з Волині та Поділля і широко впроваджували у свою поезію теми козацтва, українського фольклору, традицій, пейзажу та ін. До цієї групи включають таких авторів, як А. Мальчевський, С. Гоцинський, Й. Б. Залеський, а також Ю. Словацький, Т. Падурра, А. Айзаровський, М. Грабовський, М. Чайковський. Пор., наприклад, уживання українських запозичень у поезії Ю. Словацького:

[...] *Płonie chaty niska strzecha,*
 [...] *Ledwo błysnął świt na niebie,*
Już po stepach, już po błoni
Leci Ruńko na swym koniu,
Hanko! Hanko! to do ciebie.
Prędzaj od dniewrowej wody
Spiesz wrony koń wesolo;
Lecz weselszy kozak mlody,
Pogodniejsze Ruńki czolo.

3.4. Лексико-семантична система System leksykalno-semantyczny

3.4.1. Лексичні значення Znaczenia leksykalne

3.4.1.1. Семантична структура слів Semantyczna struktura wyrazów

Лексико-семантична система кожної мови являє собою складну ієрархію слів та їхніх значень у різноманітних відношеннях і зв'язках⁷⁵. У центрі цієї системи знаходиться лексичне значення слова (лексеми). У лексичному значенні слова узагальнено відображений фрагмент (явище) позамовної дійсності. Здебільшого значення слів однаково усвідомлюються соціумом,

⁷⁴ *Encyklopedia języka polskiego*, s. 328.

⁷⁵ Див., напр.: Л. А. Лисиченко, *Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова*; В. С. Ващенко, *Українська семасіологія: Типологія лексичних значень*, Дніпропетровськ 1981; В. В. Дятчук, Л. О. Пустовіт, *Семантична структура і функціонування лексики сучасної української мови*, Київ 1983; В. М. Русанівський, *Структура лексичної і граматичної семантики*, Київ 1988; J. Tokarski, *Słownictwo. Teoria wyrazu*; J. Lyons, *Semantics*, vol. 1, 2, Cambridge 1977; D. Buttler, *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa 1978; J. D. Apresjan, *Semantyka leksykalna*, Wrocław–Warszawa 1980; R. Tokarski, *Znaczenie słowa i jego modyfikacje w tekście*, Lublin 1987; W. Frawley, *Linguistic semantics*, Holesdale 1992; D. A. Cruse, *Lexical semantics*, Cambridge 1995; R. Grzegorzczkova, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa 1995; A. Wierzbicka, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*.

що користується певною мовою та має свою культуру, традиції, історію. Отже, лексичне значення – це „зв'язок, що історично склався у певному суспільстві, між звучанням слова і тим відображенням предмета або явища, яке з'явилося і закріпилося у свідомості людини”⁷⁶.

Переважна більшість загальноновживаних українських і польських лексем має не одне, а кілька значень (лексико-семантичних варіантів), серед яких виділяються прямі, основні (первинні, непохідні) й переносні (вторинні). Окремі слова, зокрема, більшість термінів, в обох мовах не допускають перенесення значень і є моносемічними: *математика* // *matematyka*.

Вивчення семантичної системи передбачає виділення відповідних одиниць аналізу – семантем, семантичної структури слова, семем, семної структури слова (значення), сем. Системний характер лексико-семантичної структури вимагає встановлення співвідношень між одиницями аналізу на ґрунті визначення їхньої ієрархічної організації.

Оскільки найбільш уживані українські та польські слова переважно полісемічні, їхні значення структурно організовані. Семантичну структуру слів (послідовність і характер значень) відображають тлумачні словники української та польської мов, на підставі чого можна проводити зіставний аналіз полісемічних слів. Структура семантеми становить складну ієрархію окремих значень – семем (лексико-семантичних варіантів, ЛСВ), які, у свою чергу, можуть бути розкладені на певні семи. Таким чином, кожна семема має свою семну організацію. Семну структуру утворює ієрархічна сукупність сем – мінімальних одиниць плану змісту.

Серед сем виділяються:

- архісеми, які передають загальні ознаки певного класу одиниць,
- диференційні семи, що відображають власні ознаки предметів,
- потенційні семи, які передають можливі (часом – асоціативні) характеристики референта.

На іншій підставі класифікації виділяються основні та периферійні семи. Крім того, у структурі значення можуть бути виділені т. зв. денотативні, сигніфікативні та конотативні (емотивні, стилістичні) семи.

Для зіставлення значень українських і польських лексем ефективною видається методика компонентного (семного) аналізу, сутність якого полягає в розкладанні значення слова на семи і з'ясуванні місця сем у структурі цього значення. Особливо ефективним такий тип зіставного дослідження є в тих випадках, коли семантика усього слова або зміст окремого значення у двох мовах зближені, але повністю не збігаються. Наприклад, в українській і польській мовах можна виділити ряди т. зв. умовно еквівалентних оцінних

---

⁷⁶ Сучасна українська літературна мова, за ред. М. Я. Плющ, Київ 2009, с. 118; пор.: А. К. Мойсієнко, *Полісемія і денотативна співвіднесеність слова* [в:] *Лексична і граматична деривація в українській мові*, Київ 1983.

прикметників, що подібні за звучанням, мають спільне походження, проте частково різняться за складом компонентів семантичної структури слова, розходяться за своєю сполучуваністю і, відповідно, відзначаються певними особливостями в передачі оцінної ознаки⁷⁷. В умовно еквівалентних прикметників може збігатися частина (або взагалі тільки один) ЛСВ, проте знак оцінки таких ад'єктивів залишається однаковим, напр.:

правдивий // *prawdziwy* (позитивна оцінка)

нікчемний // *nikczemny* (негативна оцінка).

Однак аксіологічний потенціал умовно еквівалентних прикметників може суттєво розходитися. У загальнооцінних прикметників оцінка становить ядро значення, основний ЛСВ. До таких ад'єктивів із позитивним знаком оцінки в українській та польській мовах належать передусім лексеми *добрий* // *dobry*, які збігаються за основними оцінними характеристиками. Українському загальнооцінному прикметнику з негативним знаком оцінки *поганий* відповідає польське слово *zły*. Українська лексема *злий* теж має у своїй семантичній структурі значення негативності, проте ЛСВ оцінки не є основним для цього прикметника. Таким чином, ад'єктиви *злий* і *zły* при зовнішній подібності розрізняються, зокрема, за позицією оцінного значення щодо центру / периферії семантичної структури слова. Різне місце в семантичній структурі слова займають ЛСВ зі значенням оцінки в польських лексемах *marny* і *miły* та українських *марний* і *милий*.

Український прикметник *пристойний* має значення „непоганий, цілком задовільний”, тобто передає позитивну оцінку невисокого ступеня, напр.: *пристойна родина*, *пристойна посада*. У польській мові прикметник *przystojny* має вужчу сполучуваність, оскільки лише характеризує зовнішність чоловіка. Водночас слово *przystojny* значно ближче до „+” на оцінній шкалі, аніж український прикметник *пристойний*, пор.: *bardzo przystojny facet*; *Uchodził za przystojnego*.

У межах зіставної лексикології можливі паралелі, що складаються з різних слів однієї мови на позначення різних понять, і одного слова другої мови на позначення тих самих понять. Характерний приклад – наявність в українській мові слів *мова* „засіб людського спілкування” і *язик* „орган мовлення”; у польській мові словом *język* позначаються обидва зазначених поняття.

Виявом специфіки значення слова є сполучуваність⁷⁸. Мовленнєва семантична структура слова суттєво відрізняється від його мовної структури.

⁷⁷ I. Kononenko, *Проблеми лексичної сполучуваності прикметників: зіставний аспект (на матеріалі української та польської мов)*; I. Kononenko, *Оцінні прикметники в українській і польській мовах [w:] Literatury i języki wschodniosłowiańskie z perspektywy końca XX wieku: X Międzynarodowe Sympozjum Slawistyczne*, red. B. Tichoniuk, A. Kunicz, Zielona Góra 2003.

⁷⁸ Пор.: R. Tokarski, *Znaczenie słowa i jego modyfikacje w tekście*.

В контекстних умовах порядок розташування компонентів структури може змінюватися, відбувається актуалізація певних семем і сем, семи можуть змінювати свій статус і переходити в інший розряд. Наприклад, у прикметника *кавовий* семема „брунатний колір” є вторинною, але у словосполученні *кавова спідниця* реалізується саме вона; відповідно сема ‘колір’ із периферії семної структури переходить у центр, пор.: *aksamitna nos*.

Таким чином, зміна сполучуваності українських і польських слів свідчить про відмінності у їхніх значеннях, нерідко – про тонкі нюанси семантики. Наприклад, за даними тлумачних словників української та польської мов, семантика слів *симпатичний* і *sympatyczny* максимально зближена. Водночас приклади слововживання показують, що в українській мові *симпатичний* сполучається тільки з номінаціями людини, її зовнішності або словами „людської сфери”. На відміну від цього, у польській мові можливими є такі комплекси, як *sympatyczna książka*, *sympatyczna wzmianka*, *sympatyczne uczucie*, *sympatyczna atmosfera* та ін.

У межах контексту актуалізується ЛСВ, що релевантний для конкретних комунікативних цілей. При цьому сполучуваність слів базується на спільних для них семах. Проте нерідко межі словосполучення виявляються вузькими для того, щоб лексема реалізувала своє значення. Наприклад, варіантність семантики демонструють посесивні прикметники при полісемії субстантивно-ад’єктивного сполучення, коли залежно від контекстних умов може актуалізуватися та чи інша прикметникова сема, напр.: *Мамині фотографії* виходять кращі, ніж татові (мама – суб’єкт, автор фотографій); У нього завжди із собою *мамина фотографія* (мама – об’єкт, зображена на фотографії). Семи цього слова можуть бути присутніми в семантемах тих компонентів висловлювання, з якими ця лексема формально не пов’язана. Це сприяє встановленню семантико-синтаксичних відношень між компонентами речення⁷⁹, напр.: 1. Глянь, як *сяють срібні роси* (О. Олесь) (семантичне зближення). 2. *Vywa i wielkie serce przy matym cielem* (przysłowie) (відношення протиставлення і допустовості). Таким чином, семантика окремого слова вступає у взаємодію із семантичною структурою усього висловлювання. Значення слів остаточно виявляють себе лише в умовах мовлення і, водночас, впливають на формування змісту речення.

3.4.1.2. Полісемія Polisemia

Полісемічні слова є у різних мовах світу. Сутність полісемії (багатозначності) лексем полягає, з одного боку, у здатності слова виступати у різних значеннях, з другого боку, – в тому, що кожне значення (лексико-семан-

⁷⁹ І. В. Кононенко, *Прикметник у слов’янських мовах*, с. 218–264.

тичний варіант) слова тією чи іншою мірою пов'язане з першим, вихідним значенням. Отже, багатозначність передбачає єдність загального семантичного компонента слова при його значеннєвій різноманітності. Зв'язок між значеннями полісемічного слова знаходить відображення у наявності спільних сем у всіх лексико-семантичних варіантах.

Водночас кожне значення полісемічного слова має компоненти смислу, які відрізняють його від інших значень лексеми. Скажімо, прикметник *буйний* в українській мові має чотири основні значення:

1. який виявляється з великою силою; сильний, навальний;
2. який дуже сильно розрісся; пишний, розкішний;
3. великий розміром;
4. *перен.* невгамовний, нестримний⁸⁰.

Усі ці значення мають спільні семи 'інтенсивність' та 'оцінка'. Водночас *буйний* у 1-му значенні має сему 'явище природи' (пор.: *буйний вітер*), у 2-му – 'рослина' (*буйні верби*), у 3-му – 'розмір' (*буйні краплі*), у 4-му – 'людина' (*буйний тип*) і т.п. Крім того, залежно від сполучуваності ад'єктив може змінювати знак оцінки, пор.: *буйний – кучері, трави* (позитивна оцінка), *характер, молодість* (негативна оцінка).

Наявність спільних і протиставних сем у значеннях українських і польських слів може привести до крайнього вияву – енантіосемії – розвитку у слова полярних значень, напр.: *kot łowny* (który łowi), *zwierzyna łowna* (na którą polują myśliwi), пор. також: *відживати, dziękować, wynajmować*.

До значення слова можуть входити конотативні, стилістичні семи. Стилiстично маркованим може бути одне або кілька значень полісемічного слова, пор., напр.: *elektryzować*:

1. *fiz.* poddawać działaniu prądu elektrycznego, wytwarzać w ciele elektrycznie obojętnym nadmiar ładunków elektrycznych jednego znaku;
2. *książk. przen.* wywierać nagle, silne wrażenie, wstrząsać kimś, poruszać kogoś⁸¹.

Розкриття семантики багатозначного слова відбувається в контексті, пор. обігрування двох значень слова *mazur* (мешканець Мазовше і танець):

Wyszedł Mazur z za komina,
nuże, granie rozpoczyna!
– Hejże, nutki! Jest tam która?
Do mazura! Do mazura!
(M. Majewski)

При цьому в межах контексту полісемічне слово реалізує одне значення.

Окремі семи можуть мати вужчі або ширші валентні властивості. Так, український прикметник *молочний* у кожному зі своїх значень сполучається з обмеженою кількістю іменників, напр.:

⁸⁰ *Словник української мови*, т. 1, Київ 1970, с. 251.

⁸¹ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, A–J, s. 822.

1. молочна продуктивність
2. молочна пляшка
3. молочна худоба, молочний жир
4. молочні продукти
5. молочне порося
6. молочний магазин
7. молочне скло.

Прикметник *гарний* має практично необмежені можливості сполучуваності⁸².

Різні значення слова можуть бути передумовою до їхнього обігрування в тексті з метою створення ефекту комізму, пор. в анекдотах:

1. – Твоя дружина на роботу *ходить*?
– *Ходить*.
– Правильно! Я теж своїй на проїзд не даю.
2. *Rozmawiają małżonkowie*.
– *Kupisz mi nowe futro?*
– *Dlaczego... Przecież to stare wygląda jeszcze bardzo dobrze...*
– *No, ale widzisz, sam powiedziałeś, że jest stare.*

Як стверджував У. Л. Чейф, у семантичному плані мови зближені⁸³. Семантична близькість лексичних одиниць, наприклад, прикметників, зростає, якщо мови пов'язані генетично. Для української та польської мов семантично еквівалентними, в першу чергу, стають одиниці праслов'янського фонду, напр.: *новий* // *nowy*. Більші можливості міжмовної еквівалентності мають моносемічні слова порівняно з полісемічними, напр.:

лінгвістичний // *lingwistyczny*
шановний // *szanowny*.

Проте випадків повної семантичної відповідності лексичних одиниць навіть у двох окремо взятих слов'янських мовах не так уже й багато⁸⁴.

За даними тлумачних словників, частина лексем в українській і польській мовах характеризується системою однакових переносних значень, пор.:

черевик // *trzewik*
бараній // *barani* і под.

При тому, що набір значень може збігатися, в обох мовах може розходитися послідовність значень у межах семантичної структури слова. Наприклад, у польській мові основне значення слова *sztuka* – „мистецтво”, а „одиниця виміру” – значення додаткове. Для української *штука* – пере-

⁸² І. Кононенко, *Прикметник у слов'янських мовах*, с. 91.

⁸³ У. Л. Чейф, *Значение и структура языка*, Москва 1975, с. 28.

⁸⁴ Л. С. Паламарчук, Й. Ф. Андерш, І. А. Стоянов, *Зіставне дослідження лексико-семантичних відношень у слов'янських мовах* [в:] *IX Міжнародний з'їзд славістів. Слов'янське мовознавство. Доповіді*, відп. ред. О. С. Мельничук, Київ 1983, с. 162.

дусім „щось одиничне” і вже як запозичення з польської „мистецтво” (пор.: пол. *sztuka dla sztuki* і укр. застаріле *штука для штуки*), пор. також:

дужий // duży

комедіант // komediant.

У досліджуваних мовах у подібних, зокрема, за походженням словах по-різному може виглядати семантична структура слова як ієрархія значень лексеми. Пор. семантичну структуру слів:

чаша

1. Старовинна посудина округлої форми, з широким верхом і звуженим низом для пиття: *золота чаша*.

2. Заздоровна чаша: *підняти спільну чашу*.

3. *перен.* Про міру радощів або страждань, які випали на чию-небудь долю: *чаша кохання*.

4. Будь-яка посудина, вмістище подібної форми: *глиняна чаша*.

5. *церк.* Посудина такої форми, що використовується у християнському культовому обряді; потир: *ритуальна чаша*.

6. Віночок квітки подібної форми: *чаша тюльпана*.

7. Споруда подібної форми: *чаша стадіону*.

8. Діл з берегами якого-небудь водоймища: *чаша водоймища*.

9. Земля навколо стовбура дерева, яку спускають і поливають; ямка: *полив чаші дерева*⁸⁵.

czasza

1. Різновид плоского, оздобного келиха; верхня частина келиха; кубок: *napętnić czaszę winem*.

2. Вид миски півсферичної форми: *czasza z owocami*.

3. Випуклість, піднесення у формі півкулі: *czasza korca*.

4. *архит.* Базова частина купольного склепіння у формі частини зрізаної кулі, яка менша, ніж півкуля: *czasza kościoła*.

5. *авіац.* Частина парашута, що розкривається при стрибку: *czasza spadochroni*.

6. *матем.* Частина сфери, що відрізана площиною: *obliczyć pojemność czaszy*⁸⁶.

Здебільшого спостерігається часткове „пересічення” (перехрещення, перетин) переносних значень, що полягає в наявності і спільних, і відмінних перенесень. Скажімо, таку картину являє тлумачення лексеми *блискавка* у зіставленні з відповідниками польською мовою:

1. атмосферне явище // *piorun, błyskawica*

2. телеграма // *telegram błyskawiczny, depesza*

3. стінна газета // *błyskawica*

4. застібка // *zamek błyskawiczny, suwak*;

пор. також сходження і розходження переносних значень слів:

гудзик – guzik

панство – państwo

⁸⁵ *Словник української мови*, т. 11, Київ 1980, с. 284–285.

⁸⁶ *Słownik języka polskiego PWN*, t. I, s. 270.

свинка – *świnka*
 зелений – *zielony* та ін.

Прикметно, що дієслова, які позначають активні дії, дістають в обох мовах повністю або частково різні переносні значення, пор.:

читати – *czytać*
 писати – *pisać*
 бігати – *biegać*
 мити – *myć*
 шити – *szyc*
 літати – *latać*
 пити – *pić*
 носити – *nosić*.

Ці дієслова походять із праслов'янського джерела, але пізніше розійшлися у своїх переносних значеннях.

Виявлення лексико-семантичного наповнення українських і польських слів у їхніх співвідношеннях може здійснюватися шляхом з'ясування значень не окремо взятої лексеми, а групи лексем, пов'язаних внутрішньосемантичними відношеннями. Характерний приклад – уживання українських слів *сад*, *город* і польських *sad*, *ogród*. Їхнє слововживання засвідчує далеко не повне накладання співвідносних слів двох мов; українське слово *сад* має значно ширшу сферу використання, ніж польське *sad*, а українське слово *город* обмежене у значеннях (пор. *ботанічний сад* і *ogród botaniczny*, *ogród warzywny*).

Багатозначному слову в одній мові може відповідати два і більше еквівалентів в іншій мові (семантичні відношення включення), пор., напр.:

<i>піраміда</i> //	1. <i>ostrosłup</i>
	2. <i>piramida</i>
	3. <i>kozły</i>
<i>катапульта</i> //	1. <i>wyrzutnia</i>
	2. <i>katapulta</i>
<i>ванна</i> //	1. <i>wanna</i>
	2. <i>kąpiel</i>
<i>bizantyjski</i> //	1. <i>візантійський</i>
	2. <i>пушиний</i>
<i>psik</i> //	1. <i>ачхи</i>
	2. <i>геть, киш.</i>

Водночас наявність двох або більше еквівалентів до слова в іншій мові не завжди свідчить про перенесення значень. Такі розходження можуть бути викликані національно-культурними уявленнями, емотивністю тощо, пор., напр.: *герб* // *herb*, *godło*.

Чимало слів однієї з мов має повністю відмінні переносні значення у зіставленні з відповідними словами іншої мови, напр.:

дзьоб

1. Подовжена загострена і покрита рогівкою ротова частина у птахів і деяких тварин: *дзьоб дятла*.
2. *перен.* Такої форми деталь, пристрій у знаряддях праці: *дзьоб верстата*.

dziób

1. = *дзьоб* 1: *dziób kaczuki*.
2. Передня частина корабля, човна і под.: *dziób okrętu*.
3. Видовжена, виступаюча вперед частина побутових предметів: *dziób nart*.
4. *звич. у мн.* Шрами на обличчі, звичайно після оспи: *twarz w dziobach*;

пор. також:

сорочка – koszulka

коробка – pudło.

Можливі співвідношення, що виявляють специфічні переносні значення в одній мові при їх відсутності в іншій. Пор. слово *шапка* в переносному значенні та *czapka* без перенесень значення; *капелюх* не має переносного значення, *kapelusz* має.

Перенесення значення може бути як узуальним, так й okazionalnym. Okazionalne використання слів ґрунтується на принципах вторинної номінації. Показником такого вживання є різкий зсув у сполучуваності. Специфіка вживання слів у некодифікованому переносному значенні може бути розглянута на прикладі прикметників. Включення до складу висловлювання okazionalного ад'єктива відносного або дієприкметникового походження дає змогу мовцеві передати пропозицію значного обсягу на підставі асоціативних зв'язків. Для розуміння семантики таких okazionalних прикметників достатніми можуть бути фонові знання. В таких випадках специфіка сполучень може навіть не відчуватися адресатом мовлення. Особливо широко okazionalні прикметники з високим ступенем конденсованої пропозиції вживаються у польському мовленні; завдяки традиції подібного використання їхній смисл звичайно зрозумілий носіям мови без широкого контексту, пор.: *Słyszę: kamieniuje tę przestrzeń niewybuchły huk skał* (J. Przyboś).

Українські okazionalні прикметники зазвичай потребують пояснення, консітуативних умов. Пояснювальний контекст часто має визначальний характер, оскільки сполучення, вилучене з нього, стає або багатозначним, або незрозумілим, пор.: 1. І ось вночі, в модерному готелі, мене збудив якийсь *космічний* звук (Л. Костенко). 2. *Мельхіорове* літо, день ясний, а не мій... (Л. Костенко).

3.4.1.3. Метафоричне слововживання Metaforyczne użycie wyrazów

Переносні значення слова утворюються здебільшого за принципом мовної метафори, яка базується на подібності реалій, явищ, ознак⁸⁷. Метафоричні значення слів можуть мати як загальномовний, так й індивідуально-авторський характер. Загальномовні метафори фіксуються тлумачними словниками; розвиток цих значень зумовлений культурно-історичними й власне мовними чинниками. Подібні переноси виявляють свої значення в більш-менш поширеному тексті, щонайменше – у складі двох пов'язаних між собою синтаксичним зв'язком повнозначних слів, напр.:

голівка сірника // łebek zapalarki

стакан снаряда // kielich pocisku

мантія Землі // płaszcz Ziemi

Літак впау у штопор // Samolot wpadł w korkociąg.

Метафора не тільки виконує стилістичну чи номінативну функцію, але й є механізмом, що допомагає пізнаванню і розумінню сутності явищ дійсності через вже відомі поняття і назви. Пор., напр., *коник* у зменшувально-пестливому значенні щодо *кінь*: *Їхав я день і ніч – серед степу ночував і коника попасав* (Марко Вовчок), і *коник* – метафора на позначення комахи: *Уже останній коник степовий затих, і вітер ліг на луках спати* (О. Олесь).

В кожній мові метафоричне слововживання може мати свою специфіку, закріплюючись як звичні, типові образи (див. 1.3., 3.2.1.).

Система стійких метафорично-переносних засобів виявляє широкі можливості контрастивності. Якщо звернутися, зокрема, до загальномовних метафор, утворених на основі переосмислення назв частин тіла людини або тварини, то у складі словосполучень визначаються лексеми однієї або різної внутрішньої форми:

<i>вухо</i>	<i>шапки</i> <i>відра</i>	<i>ucho</i>	<i>czapki</i> <i>wiadra</i> <i>kosy</i> <i>igły</i>
<i>голова</i>	<i>капусти</i> <i>цукру</i> <i>родини</i>	<i>głowa</i>	<i>kapusty</i> <i>cukru</i> <i>rodziny</i>

⁸⁷ Див.: О. О. Тараненко, *Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії*, Київ 1980; G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago 1980; T. Dobrzyńska, *Metafora*, Wrocław 1984; R. Tokarski, *Mechanizmy polisemii: metafora i metonimia* [w:] *Stylistyczna akomodacja systemu gramatycznego*, red. T. Skubalanka, Wrocław 1988; R. Tokarski, *Językowy obraz świata w metaforach potocznych*; E. Rudnicka, *Znaczenie metaforyczne w polskiej tradycji słownikarskiej: studium leksykologiczno-leksykograficzne*, Warszawa 2004; *Metonymy – Metaphor Collage*, red. E. Górka, G. Radden, Warszawa 2006.

	зборів		
	колони, потягу		
зуб	пили	ząb	piły
	гребеня		grzebienia
			serwety
лапа	верстата	łapa	warsztatu
	якоря		kotwicy
	сосни		sosny
ніжка	столика	nóżka	stoliczka
	гриба		grzyba
	циркуля	ramię	cyrkla
очко	дверей	oczko	ziemniaka
	вулика		liścia
	картонлі		tłuszczu
			pierścionka
			tarki
			sieci.

Таким чином, метафоричні значення одного слова з цієї групи можуть отримувати як повністю еквівалентні, так і різні відповідники в іншій мові, пор. також:

коліно	димаря	//	kolano (ogniwo) rury
	раковини	//	kolanko zlewu
	бамбука	//	kolanko bambusa
	річки	//	kolano rzeki
	роду	//	pokolenie
	пісні	//	figura pieśni
хвіст	морквини	//	ogonek marchwi
	паперового змія	//	ogon latawca
	на голові	//	kucyk
	спідниці	//	tren spódnicy
	диму	//	smuga dymu
	комети	//	warkocz (ogon) komety
	літака	//	ogon samolotu
	поїзда	//	koniec pociągu
	колони	//	koniec (tył) kolumny
	черги	//	ogon (koniec) kolejki
	проблем	//	zaległości (w pracy).

В українській та польській мовах метафорично переосмисленими, зокрема, персоніфікованими можуть бути різноманітні номінації. Пор. групи метафор, побудованих на метафоричних перенесеннях назв:

– тварин, напр.:

свиня
ведмідь
журавель

лис
сокіл
bosian
orzeł
byk
pies
osioł,

– рослин або їхніх частини:

гілка
кущ
стовбур
стебло
шип
drzewo
korzenie
kora
ziarno,

– побутових предметів:

сумка
ложка
бісер
кнопка
намисто
pierścień
torba
nóż,

– одягу і взуття:

шапка
шуба
фартух
хустка
but
kaftan
płaszcz
pas,

– атмосферних явищ:

блискавка
град
tornado
wiatr та ін.

Існують групи предметів і явищ, які підлягають активному переосмисленню у свідомості соціуму, отримуючи метафоричні назви. Зокрема, образні назви, побудовані на принципі вторинної номінації, поповнюють комп'ютерну лексику або тематичну групу „мода”, пор., напр.:

комп'ютерний вірус
 комп'ютер довго думає
 камінь (процесор)
 собака, равлик (символ @)
 око (монітор)
 beret z antenką
 spodnie typu rurki
 spodnie marchewki
 spódnica ołówek
 melonik (kapelusz)
 buty na słoninie.

Отже, частина мовних метафор є спільним надбанням української та польської мов, пор.:

віслюк // *osioł* (негативна характеристика людини)
 лопатка // *łopatka* (назва кістки)
 дзвоники // *dzwonki* (назва квітки)
 крило дверей // *skrzydło drzwi*
 грудний голос // *piersiowy głos*
 перо весла // *pióro wiosła* і под.

Деякі метафори мають варіанти (синоніми), лише один з яких може збігатися з аналогічним зворотом другої мови, пор.:

хвіст комети // *ogon komety, warkocz komety*
 н'ята коси // *piętka kosy, ucho kosy*
 серце дзвона, язик дзвона // *serce dzwonu*.

Система метафоричних значень того чи іншого слова в одній мові може лише частково пересікатися (перехрещуватися) з метафоричними значеннями в іншій мові. Скажімо, співвідносні лексеми *півень* // *kogut* мають в обох мовах як прямі, так і метафорично-образні значення, проте у польській мові семантична структура слова *kogut* ширша, ніж українського *півень*.

Разом з тим значна частина метафоричних висловів побудована на різній образній основі, пор.:

горлечко пляшки // *szyjka butelki*
 ніс корабля // *dziób okrętu*
 борідка ключа // *pióro klucza*
 голівка сиру // *gotółka sera*
 шапка гриба // *kapelusz grzyba*
 плитка шоколаду // *tabliczka czekolady*
 чаша квітки // *kielich kwiatu*
 рукав річки // *ramię rzeki*
 стріла крана // *ramię dźwigu*
 голівка цвяха // *łebek gwoździa*
 корінець книжки // *grzbiet książki*
 хвостик берета // *antenka beretu*
 стрілка на колготках // *oczko w rajstopach*

тканина в горошок // tkanina w kropki
поля у зошиті // szlaczki w zeszyście
холостий набій // ślepy nabój.

Крім того, метафоричний лексико-семантичний варіант в одній мові може відповідати прямому, неметафоричному значенню (слову) в іншій мові, напр.:

спинка стільця // oparcie krzesła
дверна ручка // klatka
ramię kąta // сторона кута
szczęka miecznika // пелюстка гладіолуса.

Семантичний потенціал слів є настільки багатим, що процес мовної метафоризації у кожній мові невинний. Серед неологізмів останнього часу чимало мовних метафор, напр.:

лопухи – великі навушники
ботанік – зубрила
pasztec – товста людина
goryl – охоронець представника влади, бізнесу, зірок естради чи кіно і т.п.

Художня література України й Польщі подає численні зразки високої образності, побудованої на метафоричному слововживанні, в тому числі й в індивідуально-авторському ідіостилі, пор.:

1. Закучерявилися хмари. Лягла в глибіннь блакить...

О милий друже, – знов недуже –

О любий брате, – розіп'яте –

Недуже серце моє, серце, мов лебідь той, ячить.

Закучерявилися хмари...

Течуть вітри, мов буйні тури! Тополі арфи гнуть...

З душі моєї – мов лілеї –

Ростуть прекрасні – ясні, ясні –

З душі моєї смутки, жалі, мов квітоньки, ростуть.

Женуть вітри, мов буйні тури!

(П. Тичина)

2. Za polem, lasem i za drugim polem

Ogromna woda białym lustrem łśni się.

A na niej ziemia złotawym podołem

Nurza się w morzu jak tulipan w misie.

Ojciec powiada, że to Europa.

W dniu jasne całą widać jak na dłoni,

Dymiącą jeszcze po wielu potopach,

Mieszkanie ludzi, psów, kotów i koni.

Miast kolorowych iskrzą się tam wieże,

Jak nitki srebra plotą się strumienie

I gór księżycy, niby gęsie pierze,

To tu, to ówdzie zaścielają ziemię.

(Cz. Miłosz)

3.4.5. Синонімія

Synonimia

Багатство української та польської мов визначається, зокрема, розвиненістю синонімічних систем, які характеризуються широкими можливостями вибору різних найменувань одного поняття, що поглиблює уявлення про предмет, явище, дію⁸⁸. Синоніми допомагають точніше висловити думку, уникнути повторення однакових або співзвучних слів, увиразнити мовлення. Завдяки наявності у мові кількох слів зближеної семантики мовець вибирає серед них саме ту лексему, яка відповідає намірам конкретного комунікативного акту, пор., напр.:

дорога, шлях, путь, траса, магістраль, шосе, автострада, стежка
karście, pantofle, parucie, parcie, bambosze, łapcie, meszty, trepki, laczki.

Синонімія є проявом системності й варіантності мови.

Лексичні синоніми – це слова, що мають близьке чи тотожне значення. Рівнозначні за семантикою, стилістичною характеристикою, сполучуваністю та частотністю вживання лексеми називаються абсолютними синонімами, напр.:

alfavit, abетка
бегемот, гіпопотам
hydropatia, wodolecznictwo
speleologia, jaskinioznawstwo.

Проте повна еквівалентність синонімів, як правило, поступово змінюється на неповну, оскільки з функціонального погляду носії мови не потребують семантичних дублетів. Набір абсолютних синонімів в одній мові може відрізнятися від синонімічного ряду в іншій мові навіть за умов подібного набору слів-компонентів. Наприклад, в українській мові лексеми *лінгвістика* і *мовознавство* сприймаються як повні синоніми, у польській між словами *lingwistyka* і *językoznanstwo* є певні стилістичні відмінності.

Зазвичай слова-синоніми не передають буквально те саме значення, а вносять у нього додаткові співзначення, дають змогу показати не відмічені іншою назвою ознаки, ввести лексему у властивий їй стилістичний контекст, передати експресивну оцінку тощо.

Слова з близькими, але не тотожними значеннями отримали у лінгвістиці назву неповних синонімів (квазісинонімів). Неповні синоніми вирізняються відмінними семами у складі лексико-семантичних варіантів при спільності диференційних (базових) сем. Скажімо, слова *niebieski* і *błękitny* є абсолютними синонімами і мають у своєму складі однакову ієрархію і набір сем. Натомість синонімічні до цих прикметників слова *modry, lazurowy,*

⁸⁸ Див.: О. І. Нечитайло, *Синоніми в лексикографії*, Київ 1987; А. Bogusławski, *Właściwości pragmatyczne wyrażen równoznacznych*, „Pamiętnik Literacki”, 1973, nr 64/3.

białawatkowy, stalowy в основному мають спільні з *niebieski* та *błękitny* семи, але вирізняються додатковими смисловими компонентами, що вказують на відтінки та інтенсивність кольору.

У синонімічні відношення можуть вступати не слова, а окремі лексико-семантичні варіанти. Отже, синонімія тісно пов'язана з полісемією. В таких ситуаціях одна лексема має кілька синонімів, пор., напр.:

goły

1. *goły człowiek* – *nagi, nie ubrany, nie osłonięty, obnażony, na golasa*;
2. *goła głowa* – *łysawa, łysiejąca, łysa, wytłysiała, bezwłosa*;
3. *gołe nogi* – *bose, nieobute*.

Показові семантичні розходження українських слів *усний, розмовний* і польських *ustny, mówiony*. На відміну від українського *усний*, польське *ustny* вживається у значенні не лише „вимовлений уголос”, а й „ротовий”. Лише у першому значенні *ustny* синонімічне слову *mówiony*.

Добір синонімів може уточнювати семантику слова, показувати його значеннєві можливості, виявляти ті чи інші семи. Скажімо, в „Універсальному словнику польської мови” слово *hulaka* має стилістичну позначку *książk.* і значення „człowiek prowadzący hulaszczy tryb życia, spędzający czas na hulankach”⁸⁹. У словнику синонімів цей іменник отримує 28 синонімів, що входять у групи та підгрупи, завдяки яким утворюється своєрідне синонімічне гніздо. Водночас уточнюється семний склад вихідного слова, пор.:

hulaka

A. *Lekkoduch, latawiec, trzpiot*

- *swawolnik, pędziwiatr, szalawiła, świszczypała, hulajdusza*
- *wiercipięta, fryga*

B. *Utracjusz, birbant, sybaryta, korybant, epikurejczyk, hedonista*

- *marnotrawca, rozrzutnik*

C. *Pijak, alkoholik, pijany, podpity, opó, pijaczyna, pijanica, pijus, moczymorda, ochlapus, oliwa, bibosz*

- *piwosz*⁹⁰,

пор. синоніми до слова *gulwica*⁹¹.

Семантичні відмінності між синонімами яскраво виявляє їхня сполучуваність, пор.: *жирне м'ясо, масні пальці, мастке волосся*. Слова *winiem* і *rowinien* синонімічні, але у сполучення з комплексами *to zrobić* і *być uprzejmy* може входити тільки слово *rowinien*. З іншого боку, значеннєве зближення слів може бути встановлене завдяки сполучуваності з одним словом, напр.: *głupia, barania, kapiściana, ośla, pusta głowa*.

⁸⁹ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, A–J, s. 1167.

⁹⁰ A. Dąbrowska, E. Geller, R. Turczyn, *Słownik synonimów*, Warszawa 2005, s. 197.

⁹¹ *Словник синонімів української мови*, відп. ред. А. А. Бурячок, т. 1, Київ 1999, с. 385.

Синоніми можуть бути як власне семантичними (ідеографічними), так і стилістичними. Синонімічні слова можуть розрізнятися у власне стилістичному і (або) в експресивно-оцінному плані, напр.:

очі – розм. *зіниці*, *вирла*

– зневажл. *більма*

– вульг. *баньки*, *балухи*, *сліпи*, *сліпаки*;

сміливець – нейтр. *смільчак*

– розм. *відчайдух*, *відчаюга*, *відчаяка*, *урвиголова*, *шибайголова*, *зірвиголова*,

– *паливода*, *палисвіт*;

śmiałek – нейтр. *bohater*

– книжн. *zuch*, *zawadiaka*, *junak*

– розм. *kozak*, *gieroj*

– розм. ірон. *chojrak*, *odważniak*

– заст. *chwat*.

До стилістичних синонімів належать також слова, що розрізняються інтенсивністю (градаційністю) вияву ознаки. Здебільшого це дієслова або прикметники, напр.: *повнявий*, *повний*, *товстий*, *огрядний*, *дебелий*, *товстелезний* // *grubawy*, *gruby*, *otyły*, *tęgi*, *korpułentny*, *zażywny*, *grubaśny*.

Семантико-стилістичні синоніми розрізняються і за значенням, і за емоційним забарвленням, напр.:

сміятися – *пирскати*, *порскати* (раптово);

– розм. *шкіритися*, *зубоскалити*, *кихкати*, *реготати*, *реготатися*, *гиготати*, *гиготіти*, *гоготати*, *гоготіти*, *хихотати*, *хихотіти*, *заходитися*, *лягати*, *падати*, *умирати*;

– розм. *цигикати*, *хихикати*, *хіхикати*, *хехекати* (тихо або тонким голосом);

– розм. *підхихикувати* (час від часу);

– зневажл. *іржати* (гучно і нестримно);

– розм. *заливатися* (нестримно).

Лексичні синоніми „значно повніше представлені в абстрактній лексиці порівняно з конкретною, на рівні переносних значень порівняно з прямими, в стилістично забарвленій лексиці порівняно з нейтральною”⁹².

Українська та польська, як і інші слов'янські мови, відрізняються значною кількістю однокореневих синонімів, напр.:

піймати, *упіймати*, *спіймати*

wideomagnetofon і *magnetowid*.

Проте в основному синоніми є різнокореневими, пор.:

поступливий, *покладливий*, *піддатливий*, *м'який*, *несперечливий*

ścienki, *niegruby*.

Синоніми обох мов входять у синонімічні ряди, які починаються найбільш узагальненим, найменш стилістично забарвленим словом – опорним (стрижневим) словом (домінантою), напр.:

⁹² О. О. Тараненко, *Синоніми* [в:] *Енциклопедія „Українська мова”*, с. 541.

овочі, городина, ярина
wewnętrzny, środkowy, centralny, medialny.

За опорним словом у порядку появи додаткових сем розміщуються інші лексеми. На периферії синонімічного ряду розташовані менш уживані, застарілі слова (архаїзми, історизми), неологізми та інші слова, що перейшли у пасивний фонд, пор.: *старий, багаторічний, давній, давнішній, похилий, древній, старовинний, літній, старожитній* – *stary, dawny, miniony, były, przeszły, pradawny, ówczesny, starożytny, starodawny, starszawy, letni.*

Частина синонімічних рядів кожної мови включає не лише окремі лексеми, а й словосполучення, переважно стійкі:

зважувати, брати до уваги
język polski, polszczyzna
biedronka, boża krówka.

Наявність у складі подібних рядів, зокрема, паралельних дієслів і сполучень з іменником дає змогу наголосити в одному випадку безпосередньо на дії, в іншому – на обставинах, предметних супроводах тощо, пор.:

інкримінувати, винуватити, звинувачувати, ставити в провину, висувати звинувачення
хвилюватися, непокоїтися, тривожитися, турбуватися, бентежитися, відчувати хвилювання, непокій, тривогу
przesadzać, przeholowywać, koloryzować, ubarwiać, przebierać miarę
wygrać, zwyciężyć, odnieść sukces.

Вивчення синонімічних рядів та їх внутрішньої організації доцільно здійснювати із залученням словників синонімів національної мови. Залежно від того, чим різняться синоніми, якому з них віддається перевага в тій чи тій ситуації мовлення, великою мірою визначається специфіка кожної мови.

Однією з ознак синонімічного складу української та польської мов є наявність рядів слів, до яких входять питомі й запозичені лексеми. Такі синоніми можуть бути максимально зближеними або розрізнятися за частотністю вживання і стилістичним забарвленням, напр.:

отруйний, токсичний
приєднання, анексія
głoskownia, fonetyka
czarnowidz, pesymista.

Утворення синонімічних рядів з питомими та запозиченими лексемами має в українській і польській мовах свої особливості. Для української мови характерним є, зокрема, широке розгалуження таких синонімічних груп у сфері медичної лексики, напр.:

недокрів'я, анемія
тривалий, постійний, хронічний.

щуплий	<i>smukły</i>
щуплявий	<i>wysmukły</i>
прозорий	<i>szczudłowaty</i>
сухоребрый	<i>szczudlasty</i>
марний	<i>patykowaty</i>
худючий	<i>tyczkowaty</i>
худющий	<i>wysuszony</i>
схудлий	<i>suchy</i>
похудлий	<i>wymizierowany</i>
похуділий	<i>wychudzony</i>
охлялий	<i>wychudły</i>
змарнілий	<i>zmarniały.</i>
драбинчастий	

Серед синонімічних пар виділяються такі, в яких одне слово є ближчим до другої мови, а інше – відмінним; інколи обидва слова вживаються паралельно, але з різним ступенем частотності. Пор., зокрема, назви квітів:

троянда, ружа // róża
стокротка, маргаритка // stokrotka
красоля, настурція // nasturcja
півники, ірис // irys.

Нерідко синонімічному ряду в одній мові відповідає одне слово в іншій мові. Наприклад, у сучасній українській літературній мові існує синонімічний ряд *господиня, господарка, хазяйка*. У польській мові цим словам відповідає лексема загального вжитку *gospodyni*, пор. також:

учениця, школярка // uczennica
грак, жайворон // gawron
бегемот, гіпопотам // hipopotam.

У мовленнєвих умовах семантично зближеними можуть виявитися слова, які на мовному рівні не входять до синонімічного ряду. Такі синоніми називаються контекстними. В умовах речення контекстні синоніми звичайно виступають у групах однорідних членів. У значеннєвому плані незафіксовані у словниках синонімів об'єднання слів групуються на підставі актуалізованих спільних сем, напр.: 1. [...] Холодним повівом несло від її [осені] *прудкого, безповоротного* бігу (Є. Гуцало) (спільна сема – ‘інтенсивність’). 2. [...] *Biedna, samotna* kobieta na próżno szuka człowieka, który by ujął za jej honorem [...] (В. Prus) (спільна сема – ‘оцінка’). Виявлення однакових сем допомагає уточнити семний склад слова, пор., напр.:

– загальнономвні синоніми:

[...] Tak by się nam serce śmiało do *ogromnych, wielkich* rzeczy [...] (S. Wyspiański) (спільна сема – „великий розмір”);

– контекстуальні синоніми:

1. *Nieciekaw* jestem świata, *Ogromnych, pięknych* miast [...] (J. Tuwim) (спільна сема – ‘позитивна оцінка’). 2. *Na tle ogromnej, stuletniej* agawy

[...] stała większa jeszcze choinka (M. Wańkowicz) (спільна сема – ‘великий розмір’).

Отже, синоніми можуть використовуватися у мовленні в межах одного висловлювання, напр.: [...] По моїх напружених нервах ударила хвиля *рідних, близьких* мені згуків (М. Коцюбинський). Такі синоніми здебільшого виконують в акті комунікації уточнювальну (експлікувальну, конкретизувальну) функцію, привертають увагу адресата мовлення, нерідко посилюють образний характер висловлювання, пор.: I. 1. [...] Залягла *тяжка, гнітюча* тиша (І. Багряний). 2. Один із заводів скинув *брудні, отруєні* води в Дніпро, і риба подохла (О. Гончар). II. 1. *Słuchać było trzask kijanek bab piorących i głuchy, monotonny łopot cerów w jakiejś stodole* (W. S. Rejmont). 2. [...] *Przed nim, za nim, wkoło niego rozlegał się szumny i nieprzerwany śpiew bystrej, burzliwej wody* (E. Orzeszkowa)⁹³.

Знати, чим різняться синоніми, якому з них віддати перевагу в тій чи іншій ситуації мовлення, значною мірою є показником оволодіння мовою – як рідною, так і чужою.

3.4.6. Антонімія

Antonimia

У систему семантичних відношень між словами включається явище антонімії. До антонімів належать слова однієї частини мови (або їх окремі значення), що мають протилежну семантику, напр.:

радість – горе // radość – smutek
високий – низький // wysoki – niski
говорити – мовчати // mówić – milczeć
рано – пізно // wczesnie – późno.

Визначаючи протилежні, несумісні вияви ознаки чи явища, антоніми взаємно заперечують і припускають один одного; це єдність протилежностей. Утворені на логічній основі, антоніми обох мов мають спільні базові семи й протиставляються за диференційними ознаками, пор.: I. 1. То, виходить, я – *кінцевість*, ні, виходить, я – *початок* (Б. Олійник). 2. Прокиньтесь, вставайте, *старії* й *малії* (П. Куліш). II. 1. *Paweł i Gaweł w jednym stali domu, Paweł na górze, a Gaweł na dole* (A. Fredro). 2. *Tańcowała igła z nitką, igła – pięknie, nitka – brzydko* (J. Brzechwa). 3. *Walce grywają zza drzwi, zza ściany daleko, bardzo daleko i blisko* (J. Iwaszkiewicz).

В антонімічні пари можуть входити лише певні групи слів, передусім абстрактні номінації, назви ознак і дій. Конкретні назви, відносні прикметники, більшість займенників, числівники та деякі інші групи слів антонімічні групи не утворюють.

⁹³ І. В. Кононенко, *Прикметник у слов'янських мовах*, с. 363–384.

Багатозначне слово може мати кілька антонімів (як і синонімів), внаслідок чого виникають своєрідні лексичні парадигми. Такі парадигми можуть бути як зближеними, так і відмінними в українській і польській мовах, пор. синоніми та антоніми до різних значень прикметників *свіжий* та *świeży*:

значення	синонім	антонім	значення	синонім	антонім
<i>свіжий</i> –			<i>świeży</i> –		
<i>хліб</i>	<i>м'який</i>	<i>черствий</i>	<i>chleb</i>	<i>miękki</i>	<i>czerstwy</i>
<i>сорочка</i>	<i>чистий</i>	<i>брудний</i>	<i>koszula</i>	<i>czysty</i>	<i>brudny</i>
<i>постіль</i>	<i>чистий</i>	<i>несвіжий</i>	<i>pościel</i>	<i>czysty</i>	<i>nieświeży</i>
<i>вітер</i>	<i>прохолодний</i>	<i>теплий</i>	<i>wiatr</i>	<i>rzeński</i>	<i>ciepły</i>
<i>голос</i>	<i>чистий</i>	<i>тусклий</i>	<i>głos</i>	<i>czysty</i>	<i>niewyraźny</i>
<i>колір</i>	<i>сочистий</i>	<i>бляклий</i>	<i>kolor</i>	<i>soczysty</i>	<i>wyblakły</i>
<i>враження</i>	<i>яскравий</i>	<i>невизначний</i>	<i>wrażenie</i>	<i>jaskrawy</i>	<i>niewyraźny</i>
<i>слід</i>	<i>недавній</i>	<i>старий</i>	<i>ślad</i>	<i>niedawny</i>	<i>stary</i>
<i>працівник</i>	<i>новий</i>	<i>старий</i>	<i>pracownik</i>	<i>nowy</i>	<i>stary</i>
<i>журнал</i>	<i>останній</i>	<i>старий</i>	<i>magazyn</i>	<i>najnowszy</i>	<i>stary</i>
<i>ідея</i>	<i>оригінальний</i>	<i>банальний</i>	<i>potyśł</i>	<i>oryginalny</i>	<i>banalny</i>

Антонімія відображає контрастність явищ реального світу. Предмети, дії та процеси „характеризуються протилежними за своєю визначальною сутністю якісно-кількісними, просторовими і часовими вимірами. У свідомості носіїв мови фіксуються і набувають лексичного вираження відповідно до усталених суспільних норм позитивні й негативні якісні характеристики людей і предметів, які їх оточують, протилежні за своєю сутністю параметричні ознаки простору і часу, інтенсивності дій і процесів тощо”⁹⁴.

У зв'язку із об'єктивно-логічною базою утворення антонімів контрастні пари слів здебільшого еквівалентні в українській і польській мовах, напр.:

тепло – *холодно* // *ciepło* – *zimno*
заснути – *прокинутися* // *usnąć* – *obudzić się*
перемога – *поразка* // *zwycięstwo* – *porażka*.

Як і синоніми, антоніми можуть бути і одно-, і різнокореневими:

радісно – *безрадісно*
пасивний – *активний*
wjechać – *wyjechać*
piękny – *brzydki*.

Однокореневі антоніми поширені внаслідок приєднання до вихідної основи подібних у двох мовах префіксів *не-* // *nie-*, *без-* // *bez-* або за рахунок додавання до однієї основи антонімічних афіксів типу *в-* – *ви-*, *за-* – *від-* // *w-* – *wy-*, *za-* – *od-* та ін., пор., напр.:

високий – *невисокий* // *wysoki* – *niewysoki*
вусатий – *безвусий* // *wąsaty* – *bezwąsy*

⁹⁴ Сучасна українська літературна мова, за ред. А. П. Грищенка, с. 149.

вкласти – викласти // włożyć – wyłożyć
занести – віднести // zanieść – odnieść.

Явище антонімії широко використовується як антитеза чи оксиморон у прислів'ях, а також у грі слів, каламбурах, пор. українські та польські прислів'я: I. 1. *Правда кривду переважить*. 2. *Буде добре, як мине зле*. 3. *З чорної кішки білої не зробиш*. II. 1. *Co masz jutro zrobić, zrób dziś*. 2. *Huku wiele, a roboty mało*. 3. *Co drogie, to miłe; co tanie, to zgniłe*. 4. *Kto dużo gada, mało robi*.

Крім загальнономовних постійних існують контекстуальні, індивідуально-авторські антоніми, що протиставляються за значенням лише в певному тексті, напр.: *народ – натовп // naród – tłum*, пор. у тексті: 1. *Бліденький хлопчик [...] націлив на Оксена чорні, як смородина, очі* (Г. Тютюнник). 2. *Nad wodą wielką i czystą przebiegły czarne obłoki* (A. Mickiewicz).

Контрастні компоненти речення можуть бути полюсами протиріччя, різниці, нерівності, неподібності, заперечення, парадоксу та ін.⁹⁵ Бінарні опозиції у реченні, завдячуючи своїй смисловій насиченості, стають семантичним центром висловлювання, пор.: I. 1. [...] *Все шукатиму зірку провідну, ясну владарку темних ночей* (Леся Українка). 2. *На білому тлі проходила чорна цятка* (В. Земляк). II. 1. *Szuka w spodniach i w surducie, w prawym bucie, w lewym bucie* (J. Tuwim). 2. [...] *To jest doskonały, jedyny, wszechobecny i najwyższy Niebyt we własnej nieobecnej osobie!* (S. Lem).

3.4.7. Омонімія Homonymia

3.4.7.1. Повні омоніми Homonymy całkowite

Лексичні омоніми – це слова, які при однаковому звучанні мають зовсім різні значення⁹⁶, напр.: *помпа*^{1,2}, *порка*^{1,2}. Повні (абсолютні) омоніми належать до однієї частини мови і збігаються в усіх словоформах. Омонімічним зв'язком може бути об'єднано дві або більше лексеми⁹⁷.

До омонімів відносяться слова різних частин мови, передусім іменники:
година^{1,2}
кулон^{1,2}

⁹⁵ И. В. Кононенко, *Семантические оппозиции в структуре простого предложения*, „Русское языкознание”, 1991, вып. 22.

⁹⁶ Див.: О. М. Демська, *Лексична та лексико-граматична омонімія сучасної української мови*: дисерт. [...] канд. філол. наук, Київ 1996; D. Buttler, *Odmiany polskiej homonimii*, „Poradnik Językowy”, 1971, z. 1–2.

⁹⁷ *Nauka o języku dla polonistów*, s. 332–333; M. Majewska, *Homonymia i homonymy w opisie językoznawczym*, Warszawa 2002, s. 24.

маркіза^{1,2}

król^{1,2}

piłka^{1,2}

kopia^{1,2}.

Омонімічні прикметники здебільшого походять від омонімічних субстантивів, напр.:

giperbola^{1,2} → *giperboliczny*^{1,2}

swiat^{1,2} → *swiatowy*^{1,2}

parowy^{1,2} → *parowka*^{1,2}

granat^{1,2,3,4,5} → *granatowy*^{1,2,3}.

Омонімами можуть бути компоненти різних видових пар дієслів; їх визначення можливе при зіставленні з парним дієсловом⁹⁸, пор.:

переривати – *перервати*

przerzywać – *przerwać*

переривати – *перерити*

przerzywać – *przeruć*.

В українській та польській мовах існує кілька причин виникнення омонімів.

1) Омонімами можуть стати окремі значення полісемічного слова, які втрачають між собою семантичний зв'язок, пор.:

правий^{1,2}

raz^{1,2}

(пор. з думкою про те, що антоніми – це збіг форми різних мовних знаків⁹⁹).

2) Омонімічну групу можуть скласти слова, які збіглися у своєму звучанні внаслідок фонетичних змін у процесі історичного розвитку мови, напр.:

слати ← *сълати*

слати ← *стълати*.

3) Омонімами стають слова, які утворилися від однієї основи за допомогою полісемічних або омонімічних афіксів, напр.: *заговорити*^{1,2}. Крім того, словотвірні омоніми можуть утворюватися не від однієї, а від омонімічних основ, напр.:

*берестовий*¹ ← *берест*¹

*берестовий*² ← *берест*²

*prosić się*¹ ← *pros-* (*prosić*)

*prosić się*² ← *pros-* (*prosię*)

4) Омонімічний зв'язок може виникати між питомим і запозиченим словом або між запозиченими (переважно з різних мов) словами, напр.:

*клуб*¹ ← праслов. *klǫbъ*,

*клуб*² ← англ. *club*

⁹⁸ Л. А. Булаховський, *Омонимия в славянских языках* [в:] Л. А. Булаховський, *Вибрані праці в 5 т.*, т. 3, Київ 1978, с. 325; D. Buttler, *Polski dowcip językowy*, Warszawa 1974, s. 351.

⁹⁹ М. А. Кронгауз, *Семантика*, Москва 2001, с. 149.

*fryz*¹ ← франц. *frise*, *fryz*² ← нім. *Friese*
*мул*¹ // *mul*¹ ← індоевр. *moul, *мул*² // *mul*² ← лат. *mīlus*,

пор. омоніми-запозичення з однієї мови:

*парабола*¹ // *parabola*¹ ← грец. *παράβολή*
*парабола*² // *parabola*² ← грец. *παράβολή*.

В українській і польській мовах, відповідно до принципу асиметрії словесного знака, розвинулася система складних співвідношень між формою слова (планом вираження) і його значенням (планом змісту). Різні значення можуть виражатися однією формою, те саме значення передається різними формами¹⁰⁰. Розрізнення полісемії (збереження спільної семи у слів одного звучання й відмінних значень) і омонімії (відсутність спільної семантичної ознаки у слів одного звучання) в багатьох випадках ускладнене. Тракткування мовних явищ як полісемічних або омонімічних у лексикографічній практиці нерідко є суб'єктивним, пор. різні підходи щодо розмежування окремих значень слова і омонімів в українському та польському тлумачних словниках:

*філе*¹

1. М'ясо найвищого сорту із середньої частини хребта туші; полядвця. *Тонке філе; Товсте філе.* // М'ясо з бокових частин тушки свійської птиці або дичини. *Котлети з курячого м'яса.* // Страва з такого м'яса. *Філе з дичини.*

2. Поздовжні половини рибної тушки, очищеної від нутрощів, плавців і луски, звичайно спресовані та заморожені. *Морожене рибне філе.*

*філе*²

Ажурне в'язання; виріб, вив'язаний таким способом // Вишивка на сітчастій тканині; мереживо¹⁰¹.

filet

1. Płat mięsa rybiego otrzymywany przez oddzielenie kręgosłupa i ości z oczyszczonej i wypatroszonej ryby, zwykle pozbawionej skóry: także potrawa z odpowiednio przyrządzonej polędwicy: *Filety rybne, śledziowe.*

2. Ręczna robota siatkowa; rodzaj koronki.

3. Złożona ozdobna linia na oprawie książki¹⁰².

В українському та польському мовознавстві склалися різні традиції розмежування полісемії та омонімії, що відбилася на словникових статтях. Як засвідчують лексикографічні джерела, для польських мовознавців

¹⁰⁰ Пор.: Г. М. Муқан, *Багатозначність і омонімія*, „Українська мова і література в школі”, 1970, № 8; Л. М. Полюга, *Омонімія і багатозначність слова*, „Українська мова і література в школі”, 1985, № 7; E. Grodziński, *Wieloznaczność a homonimia*, „Poradnik Językowy”, 1972, z. 10; W. Miodunka, *Podstawy leksykologii i leksykografii*, s. 147; E. Awramiuk, *Systemowość polskiej homonimii między-paradygmatycznej*, Białystok 1999.

¹⁰¹ *Словник української мови*, т. 10, Київ 1980, с. 591.

¹⁰² *Słownik języka polskiego PWN*, t. 1, s. 549.

основними чинниками утворення омонімічної групи є різне походження слів або перехід в інший граматичний розряд, напр.:

*logistyka*¹ ← франц. *logistique*, *logistyka*² ← англ. *logistic*
*kukuryku*¹ – вигук, *kukuryku*² – іменник.

Для українських лексикографів свідченням входження слова в омонімічний комплекс є суттєве розходження у значеннях, пор.:

*куля*¹

1. Геометричне тіло, утворене обертанням кола.
2. Предмет такої форми.
3. Снаряд.
4. Передня частина бойового патрона.
5. Бомба ← із старонім. *kūle* або старочес. *kūle*.

*куля*²

Милиця ← через пол. із старонім. *kūle*.

*куля*³

Нижня частина ярма, що проходить під шиєю вола ← пол. *kula*.

*куля*⁴

Паросток ← через пол. з нім. *Kéule*

пор. також *руно*^{1,2} // *runo*.

*kula*¹

1. Геометричне тіло, утворене обертанням кола.
2. Предмет такої форми.
3. Ядро; передня частина бойового патрона.
4. *спорт.* Ядро ← із старонім. *kūle* або старочес. *kūle*.

*kula*²

1. Милиця.

2. Лука сідла ← із старонім. *kūle*,

Водночас у багатьох польських лінгвістичних працях проводиться межа між полісемією та омонімією¹⁰³; відповідно створені польські словники омонімів¹⁰⁴; пор. виділення у них таких омонімічних пар, як: *zawód*^{1,2}, *para*^{1,2}, *wolno*^{1,2}, *rokój*^{1,2} та ін.

Омонімічні групи в українській і польській мовах можуть повністю збігатися, напр.:

винний^{1,2} // *winny*^{1,2}

луг^{1,2} // *lug*^{1,2}.

Словники можуть подавати відповідні в українській і польській мовах омоніми у різній послідовності, пор.:

*штанга*¹. Деталь інструментів і механізмів.

*штанга*². Спортивний прилад¹⁰⁵.

*sztang*¹. Спортивний прилад.

*sztang*². Деталь інструментів і механізмів¹⁰⁶.

¹⁰³ Пор.: R. Grzegorzycowa, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, s. 49–50.

¹⁰⁴ Див.: *Słownik polskich form homonimicznych*, oprac. T. Branicka, D. Buttler, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1984.

¹⁰⁵ О. Демська, І. Кульчицький, *Словник омонімів української мови*, Львів 1996, с. 158.

¹⁰⁶ J. Syjud, *Słownik homonimów i antonimów*, Katowice 2008.

Навіть при зовнішній еквівалентності компоненти омонімічних пар (груп) в обох мовах можуть розрізнятися за своєю сполучуваністю, стилістичним забарвленням, словотвірними можливостями, парадигматичними зв'язками, частотністю вживання. Наприклад, у співвідносних омонімічних парах *дружба*^{1,2} // *družba*^{1,2} іменник *дружба* у значенні „стосунки між людьми, що базуються на взаємній прихильності, довірі” для української мови становить базове слово, яке є найбільш поширеним, таким, що виступає домінантою синонімічного ряду. У польській мові слово *družba* входить до еквівалентного синонімічного ряду як застаріле, отже, вторинне, невихідне, менш вживане щодо слова *przyjaźń*, пор.:

дружба, братство, братерство, товаришування, приятельювання, приязнь, побратимство

przyjaźń, braterstwo, koleżeńskość, koleżeństwo, družba.

Найчастіше українські та польські омонімічні групи знаходяться у співвідношеннях перетину, тобто частково збігаються, частково – ні. Різниця пов'язана із семантичною або кількісною характеристикою омонімічних груп. Крім того, на специфіку внутрішньомовної омонімії накладається українсько-польська міжмовна омонімія, пор.:

банкет^{1,2,3} – *bankiet*^{1,2}

бухта^{1,2} – *buchta*^{1,2,3}

економія^{1,2} – *ekonomia*^{1,2,3,4}

ліра^{1,2,3} – *lira*^{1,2}.

Частково перетинатися можуть компоненти омонімічних груп в одній мові та окремі значення полісемічного слова в іншій мові, наприклад, у слів *бик*^{1,2,3} і *бук* збігається лише одне зі значень першого з групи українських омонімів *бик*¹ та частина першого значення польського полісемічного слова *buk* „велика свійська рогата тварина; самець корови”, пор. також: *бокс*^{1,2,3} – *boks*^{1,2,3}.

Частина омонімічних груп подібного звучання повністю розходиться в обох мовах. Такі співвідношення входять до груп українсько-польських міжмовних омонімів, напр.: *туман*^{1,2} – *tuman*^{1,2} (див. 3.4.7.3.).

3.4.7.2. Неповні омоніми Homonimy częściowe

В українській і польській мовах виділяються неповні омоніми: омоформи, омофони та омографи.

1. Слова, що однаково звучать і пишуться, але належать до різних лексико-граматичних класів і (або) мають різні форми, називають омоформами¹⁰⁷, напр.:

¹⁰⁷ Див.: О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. М. Микитин-Дружинець, *Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоенія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія*, Київ 2006, с. 235; *Słownik polskich form homonimicznych*, s. 5.

*мимо*¹ – прислівник

*мимо*² – прийменник

*niż*¹ – сполучник

*niż*² – прийменник

*niż*³ – іменник

пила // *piła* (іменник) – *пила* // *piła* (дієслово одн. ж.р. мин. ч).

Часом омоформи – це однокореневі слова, часом збіг форм є випадковим, напр.:

світило – *світило*

жаль – *жаль*

мати – *мати*

клич – *клич*

sol – *sol*

wysiedli – *wysiedli*

zgnily – *zgnily*

struga – *struga*

pałasz – *pałasz*.

Пари омоформів в українській та польській мовах здебільшого розходяться, пор., проте:

дам – *дам* // *dam* – *dam*.

Крім того, можливий різний підхід до трактування подібних мовних явищ. Скажімо, у „Словнику української мови” *доля* як „життєвий шлях” і „частина чого-небудь” – це омоніми¹⁰⁸, відповідно форми *доли* та *доли* вважаються омоформами. У словнику польської мови аналогом омонімів *доля*^{1,2} виступає одне слово *dola* у відповідних значеннях¹⁰⁹. Отже, *doli* – *doli* не будуть вважатися омоформами.

2. Омофони збігаються за звучанням і мають відмінний правопис¹¹⁰. В українській мові орфографія заснована на фонетичному принципі, вимова і правопис співпадають, тому лексичні омофони – це швидше винятки, напр.: *біль* – *білль*.

На відміну від української мови, польські омофони можуть утворюватися внаслідок оглушення кінцевих приголосних, пор.:

kod – *kot*

czad – *czat*

smog – *smok*

pod – *pot*

maż – *masz*

або відповідно до різного правопису слів, що однаково звучать, пор.:

może – *morze*

¹⁰⁸ Словник української мови, т. 2, с. 360–361.

¹⁰⁹ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, A–J, s. 648.

¹¹⁰ Пор.: *Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія*, с. 107.

masaż – masarz
brud – bród
hart – chart
zmożony – zmorzony
zważyć – zwarzyć
przyrzec – przyżec,

пор. також:

miedz – mieć
rąb – romb
stóg – stuk.

Значна частина польських омофонів утворилася внаслідок історичних процесів розвитку мови, наприклад, дієслова типу *ważyć – warzyć* до кінця XVII ст. розрізнялися не тільки правописом, але й вимовою. Різний правопис слів однакового звучання може також пояснюватися походженням лексем. Скажімо, слово *instruktarz* прийшло в польську мову з латини, а *instruktaż* – з російської мови.

В українській і польській мовах можливий такий вид омофонів, при якому слово і синтаксична конструкція мають зближене звучання:

сонце – сон це
Tomasz – to masz.

3. Омографи (графічні омоніми) в українській мові – це слова, що збігаються за правописом, але мають різний наголос, напр.:

óbíd – obíd
príklad – prikłád
tríska – tríská
харáктерний – характёрний
лі́карський – лікáрський.

У польській мові лексеми не можуть мати різний наголос, проте слова з однаковим варіантом запису можуть мати варіантність вимови, напр.:

cis (рослина) – *cis* (звук)
Dania (Данія) – *dania* (страви).

Зрозуміло, що різні принципи утворення омографів у двох мовах перешкоджають еквівалентності таких пар слів, пор.:

záмок – zamók // *zamek*^{1,2}
órgan – orgán // *organ*
záклад – zakłád // *zakład*
попа́дати – popádatu // *poradać*^{1,2}.

Можливі співвідношення слів, які в українській мові сприймаються як омографи, а у польській – як омоформи, пор.:

дорóга – dorogá   *droga – droga*
ру́ки – rukí   *ręki – ręki.*

Ряди словоформ в українській та польській мовах можуть виявляти ознаки і омоформів, і омофонів, пор.:

зашию – за шию
 мене – мине
 потри – по три
 цеглина – це глина
 жи́ла – жилá
 maże – marże
 maż – marz
 dobra – dobra
 każe – karże
 wierze – wieże
 borze – Boże.

В українській мові слова можуть поєднувати ознаки й омоформів, і омографів:

дзвóни – дзвоні́
 літа – літа́
 прійми – приймі́.

Звуковий збіг слів і їхніх форм згідно із принципами каламбуру, словесної гри може бути підставою творення поетичних текстів, приказок, загадок, анекдотів і под.¹¹¹, напр.:

I. 1. Я тягнув на гору віз, а з гори мене він віз (І. Січовик). 2. На горі росте квасоля, а з гори несе квас Оля (І. Січовик). 3. Їла диню нині Ївга, а ти диню їв, га? (В. Лучук). 4. Мала Міла мала мило.

II. 1. *Pewien żarłok nienażarty*
raz wygłodniał nie na żarty
i wywiesił szyld na płocie,
że ochotę ma na płocie.
 (J. Ficowski)

2. *W Dżemie siła drzemie* (tytuł w gazecie).

Переклад подібних обігрувань омонімічних форм навіть з однієї близькоспорідненої мови на іншу спричиняє серйозні труднощі; здебільшого такі тексти викликають потребу пошуку аналогів іншого звучання й змісту, напр.: *Bal drogowca. Panowie proszą panie do walca* (dowcip).

Пор., однак, можливість перекладу польського анекдота українською мовою при збереженні каламбуру, що заснований на принципах омофонії:

Nauczycielka kazała dzieciom napisać zdanie z wyrazem „*ananas*”.
 Zosia odczytuje swoje: – *Ananas* jest bardzo smacznym owocem.
 Nauczycielka ją chwali i prosi Pawła.
 Chłopiec czyta: – *Ananasy* uprawia się w ciepłych krajach.

¹¹¹ Див.: D. Buttler, *dz. cyt.*, s. 333–369.

Na koniec przychodzi kolej na Jasia:

– Brat kupił wczoraj kielbasę, zjadł ją sam, A *Na Nas* nawet nie spojrzął,

пор. укр. *ананас* – *а на нас*.

До особливого типу омонімів належать т.зв. міжмовні омоніми (див. 3.4.7.3.).

3.4.7.3. Міжмовні омоніми та пароніми *Homonymy i paronymy międzyjęzykowe*

Розвиток лексичних систем української та польської мов відбувався паралельно і водночас за своїми внутрішніми законами, у специфічних історико-культурних умовах, зв'язках лексичних ресурсів у межах однієї мови й з іншими мовами. У цих процесах сходжень і розходжень утворилася т. зв. міжмовна омонімія. У науковій та лексикографічній літературі існують різні підходи до розуміння міжмовних омонімів (їх ще часом називають „фальшивими друзями перекладача”)¹¹².

Неоднаковими є й дефініції міжмовних омонімів і паронімів. Очевидно, некоректними можна вважати визначення типу „слова двох мов, які мають однакову форму”¹¹³, оскільки воно не дає уявлення про сутність явища. Лексичні міжмовні омоніми – це ідентичні за звучанням, але повністю або частково відмінні за значеннями та вживанням слова двох мов, пор.: *диня* – *dunia*. Міжмовні пароніми мають близьку фонетико-морфологічну форму і не збігаються за своїми значеннями, напр.: *зв'язкiвець* (працівник зв'язку) – *związkowiec* (профспілковий діяч)¹¹⁴.

Українські та польські слова можуть вступати у відношення міжмовної омонімії та паронімії як між собою, так і з лексемами інших мов, пор., напр.:

укр. *вершки* – рос. *вершки*

укр. *кришка*^{1,2} – рос. *крышка*

пол. *rozorny* – рос. *позорный*

пол. *oferta* – англ. *offert*

¹¹² Див.: И. С. Ровдо, *Межъязыковые омонимы в условиях русско-белорусского и белорусско-русского двуязычия*, автореф дис. [...] канд. филол. наук, Минск 1980; С. М. Грабчиков, *Межъязыковые омонимы и паронимы*, Минск 1980; Н. В. Заславская, *Семантико-стилистическая и функциональная характеристика межъязыковых омонимов в русском и украинском языке*, автореф. дис. [...] канд. филол. наук, Киев 1985; М. Беднаж, *Польсько-українська міжмовна омонімія*, Опале 2002; Z. Grosbart, *Problem tyłących podobieństw międzyjęzykowych. Próba definicji i poszukiwania terminologiczne*, „Acta Universitatis Lodzianis: Folia Litteraria”, 9, 1982; B. Zinkiewicz-Tomanek, *Rzeczownikowe i przymiotnikowe „homonymy międzyjęzykowe” w procesie nauczania języka ukraińskiego* [w:] *Współzależność języków słowiańskich: aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*, pod red. J. Bartoszewskiej i M. Grabskiej, Gdańsk 1998; P. Stasińska, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, Zielona Góra 1990.

¹¹³ М. П. Кочерган, *ззнач. праця*, с. 324.

¹¹⁴ І. Кононенко, *Переднє слово* [в:] І. Кононенко, О. Співак, *ззнач. праця*, с. 6.

пол. *rewelacja* – англ. *revelation*

пол. *tort* – англ. *tort*.

Міжмовними омонімами (паронімами) можуть бути слова більше як двох мов. Поширеним є зближення семантики подібних за звучанням слів в одних мовах і протиставлення їм семантичних об'єднань слів в інших мовах, пор., напр.:

укр. *акорд*^{1,2}, рос. *аккорд*^{1,2}, франц. *accord*^{1,2} – пол. *akord*, чес. *akord* – англ. *akord*, *accord*

укр. *бюро*, рос. *бюро*, франц. *bureau* – пол. *biuro* – англ. *bureau*.

Найбільш поширеною і, водночас, складнішою для розмежування подібних явищ міжмовна омонімія є у споріднених, зокрема, слов'янських мовах. Шляхом зіставлення міжмовних омонімів (паронімів) можливим є виділення груп або ізоглос уживання слів у різних мовах¹¹⁵, напр.:

укр. *неділя*, білорус. *нядзеля*, пол. *niedziela*, чес. *neděle*, словац. *nedel'a*, в.-лужиц. *njedźela*, н.-лужиц. *njeźela*, словен. *nedělja*, серб. *недеља*, хорв. *nedjelja*, болг. *неделя*, макед. *недела* – рос. *неделя*

укр. *гора*, рос. *гора*, білорус. *гара*, в.-лужиц. *hora* – пол. *góra*, чес. *hora*, *hůra*, словац. *hora*, серб. *гòра*, болг. *горá*, макед. *гора*

укр. *врода* (уро́да), пол. *uroda* – чес. *úroda*, словац. *úroda* – рос. *урод*

укр. *година* – пол. *godzina* – болг. *годзина*

укр. *булка*, рос. *булка*, пол. *bułka* – болг. *булка*

укр. *черствий* – пол. *czerstwy* – чес. *čerstvý*

пол. *odporny* – чес. *odporný*, словац. *odporný*.

Уявлення про наявність міжмовних омонімів і паронімів дають лише спеціалізовані словники. Скажімо, існуючі українсько-польські та польсько-українські перекладні словники не містять повної характеристики значень слів, що входять до груп міжмовних омонімів, їхньої лексико-граматичної сполучуваності. Зустрічаються і помилки, викликані інтерференцією (пор., напр., співвідношення слів *пілотка* – *pilotka*).

В українській і польській лексикографії словники міжмовних омонімів створені передусім для зіставлення слів цих мов з російською. Такі словники мають різні принципи своєї побудови. У „Словнику російсько-українських міжмовних омонімів” М. Кочергана¹¹⁶ значення слів не подаються за їхнім місцем у семантичній структурі слова, як це звичайно прийнято у лексикографічних джерелах. Автор вважає доцільним спочатку тлумачити різні значення лексем у двох мовах, а потім – однакові. На нашу думку, такий принцип не дає повного віддзеркалення системи значень кожного слова, у якій їхній порядок відображає основні, переносні, стилістично забарвлені значення і т. д. у їхній ієрархії. Оскільки цей словник включає

¹¹⁵ І. Кононенко, *Прикметник у слов'янських мовах*, с. 18.

¹¹⁶ М. Кочерган, *Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов*, Киев 1997.

багато діалектних і архаїчних слів або таких семем (при відсутності багатьох загальноновживаних, напр., *заступник* – *заступник*, *степ* – *степ*, *поспівати* – *поспівати*), нерідко основним розходженням слів у двох мовах стає мало-вживане, переважно територіально обмежене значення (пор., напр., *малость* – *малість* та ін.). Крім того, у словнику не завжди представлені стилістичні позначки слів. Скажімо, у статті *шаль* – *шаль* зазначено, що відповідні російські та українські слова розходяться за значеннями, властивими діалектним словам, але не відображено, що українські омоніми *шаль*^{1,2} в усіх значеннях є застарілими. При цьому, безперечно, цей словник є потрібним і з урахуванням мовної ситуації в Україні. „Російсько-польський словник міжмовних омонімів” К. Кусаля¹¹⁷ укладений за перекладним принципом, причому подаються еквіваленти як основних значень, так і прикладів¹¹⁸.

„Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів” базується на засадах повного відображення семантичної структури слів, їх відповідності із словами (значенням) в іншій мові, широкої демонстрації сполучуваності¹¹⁹.

Існують різні причини утворення груп українсько-польських міжмовних омонімів (паронімів).

1. Міжмовні омоніми (пароніми) можуть виникати внаслідок фонетичного зближення різних за походженням слів¹²⁰, напр.:

опал – *opal*
вудка – *wódka*.

2. Українські та польські слова можуть мати спільне індоєвропейське або спільнослов'янське походження, проте в процесі розвитку кожної з мов ці слова, зберігши подібне звучання, розійшлися за своїми лексичними значеннями, пор.:

гора – *góra*
гострий – *ostrzy*
колір – *kolor*.

Як зазначають дослідники, найбільша кількість міжмовних омонімів і паронімів виникла у зв'язку з історично зумовленими розходженнями у семантиці слів споріднених мов¹²¹.

3. Окремі пари міжмовних омонімів та паронімів утворилися внаслідок розходжень у значеннях запозичених з інших мов слів під впливом внутрішньомовних процесів, пор., напр.:

¹¹⁷ K. Kusal, *Русско-польский словарь межъязыковых омонимов*, Wrocław 2001.

¹¹⁸ Пор. також інші словники міжмовних омонімів: M. Szalek, *Słownik homonimów rosyjsko-polskich*, Poznań 2004; D. Šipka, *Rečnik srpsko-poljskih homonima i paronima*, Poznań 1999.

¹¹⁹ І. Кононенко, О. Співак, *ззнач. праця*.

¹²⁰ *Історія української мови. Лексика і фразеологія*, с. 670.

¹²¹ В. Лейчик, Э. Секежицки, *ззнач. праця*, с. 71.

адрес – *adres* (з французької)
 батон – *baton* (з французької)
 акорд – *akord* (з італійської)
 панель – *panel* (з німецької).

Нерідко українські та польські слова іншомовного походження далеко відходять від значень у мові-першоджерелі, пор., напр.:

диня – *dynia* (з грецької мови, у якій відповідне слово означає „олива”)
 гарбуз – *arbuz* (з перської, у якій *ḫarbuza* – це „ослячий огірок”)¹²².

4. Явище міжмовної омонімії та паронімії може виникати як наслідок процесу переходу слів з польської в українську або навпаки, пор.:

вензель ← *węzeł*
 байка ← *bajka*
 бавитися ← *bawić się*
 застава ← *zastawa*
 гуляти ← *hulać*
 чепурний ← *czuorny*

(див. також 3.3.3.).

5. В кожній з мов різні за значенням слова утворилися завдяки подібним словотвірним процесам від коренів спільного походження, напр.:

бігун – *biegun*
 камінка – *kamionka*
 риболов – *rybołów*.

Аналізуючи міжмовні омоніми та пароніми, потрібно враховувати, що українська й польська мови загалом належать до споріднених слов'янських мов різних груп – східнослов'янської та західнослов'янської, і це визначає існування між ними закономірних контрастивних явищ.

Лише невелика частина українсько-польських міжмовних омонімів повністю збігається у плані вираження, пор.:

афера – *afera*
 бар – *bar*
 череп – *czerep*
 дека – *deka*
 натура – *natura*.

Фонетичний склад української та польської мов характеризується неоднаковими за кількістю і якістю приголосними й голосними звуками. Зокрема, польська мова єдиною зі слов'янських зберегла носові голосні, має більш розвинутий, аніж в українській мові, ряд шиплячих і африкат. У двох мовах розрізняються вимовою окремі звуки, наприклад, укр. [ʒ] і пол. [h], укр. [л] і пол. [ł]. Тому, скажімо, недоцільно вважати міжмовними омонімами, що повністю збігаються за формою вираження, слова типу *солянка*^{1,2,3} – *solanka*.

¹²² Пор. приклади у дослідженні, яке в основному присвячене походженню польсько-українських міжмовних омонімів: М. Беднаж, *ззнач. праця*.

Крім того, спостерігаються регулярні міжмовні співвідношення таких фонетично різних звуків, як *p // rz*, *o // ó* та ін. Можливою є й нерегулярна співвідносність українських і польських фонем (див. 2.4.). Подібні співвідношення звуків позначаються на явищах міжмовної омонімії та паронімії.

Зближеність у вимові різних за значеннями українських та польських слів може бути пов'язана з характерним для польської мови оглушенням кінцевих та деяких інших приголосних, не властивим українській мові, пор.:

стук – *stóg*

куш – *kurz*.

Частина міжмовних омонімів (паронімів) може розходитися також за наголосом, який має у польській мові, як зазначалося, фіксований характер, напр.:

виказати – *wykazać*

гарнітур – *garnitur*

маяк – *tajak*

бархан – *barchan*

аромат – *aromat*.

Міжмовні пароніми можуть мати відмінності, пов'язані зі специфікою вираження морфем в обох мовах, напр.:

голубок – *gołabek*

духовий – *duchowy*

спаяти – *sprażać*

(див. 5.1.).

Внаслідок звукових і морфемних змін, викликаних як закономірними, так і випадковими формальними розходженнями в основному зовні подібних слів, виникає явище міжмовної паронімії, яка найбільш поширена у граматичних класах прикметників і дієслів. Пор. приклади подібних сходжень / розходжень:

– прикметники:

актуальний – *aktualny*

ангельський – *angielski*

бронзовий – *brązowy*

вигідний – *wygodny*

видатний – *wydatny*

істотний – *istotny*

корисний – *korzystny*

лагідний – *łagodny*

лужний – *lužny*

мильний – *mylny*

пишний – *ryszny*

правдивий – *prawdziwy*

пристойний – *przystojny*

сольний – *solny*,

– дієслова:

бачити – *baczyć*
 бушувати – *buszować*
 доконати – *dokonać*
 загадати – *zagadać*
 казати – *kazać*
 копати – *kopać*
 ламати – *łamać*
 обрахувати – *obrachować*
 порушувати – *poruszyć*
 порвати – *porwać*
 простувати – *prostować*
 ричати – *ryczeć*
 розв'язати – *rozwiązać*
 сарати – *sapać*
 точити – *toczyć*¹²³.

Слова однієї мови можуть вступати у міжмовні параномічні відношення зі словами іншої мови на засадах однакового написання слів – т. зв. міжмовних омографів. Зрозуміло, що для української мови міжмовними омографами можуть бути одиниці мов з кириличним принципом написання, для польської – латинічним, напр.:

укр. *сир* – рос. *сир*
 пол. *rap* – англ. *rap*.

Водночас частина літер в українській і польській мовах позначає ті самі або зближені звуки, пор.: *a, e, i, o*, а частина має однакове написання, але різне звучання, пор.:

и – *и*
у – *у*
с – *с*
д – *д*
п – *п*
х – *х*.

У зв'язку з цим зустрічаються українсько-польські міжмовні омографи, напр.:

раса – *раса*
дар – *gar* та ін.

У сферу міжмовної омонімії (паронімії) входять міжмовні омоформи¹²⁴ – однакові (або близькі) за звучанням словоформи двох мов, що збігаються

¹²³ Див. також: В. І. Кононенко, І. В. Кононенко, *Контрастивна граматики української та польської мов*, с. 208, 242.

¹²⁴ Пор. змішування понять „міжмовні омографи” і „міжмовні омоформи”: М. Беднаж, *ззнач. праця*, с. 37.

лише в одному зі слововживань, напр.: *листа* (іменник, одн., род. відм.) – *lista* (іменник, одн., наз. відм.). До міжмовних омоформів можуть також входити слова, які у двох мовах належать до різних морфологічних класів, напр.: *лютий*¹ (прикметник), *лютий*² (іменник) – *luty* (іменник).

Крім того, до міжмовних омонімів належать одиниці, що поєднують у собі елементи омографів та омоформів, напр.:

дар – *gar*.

Слову однієї мови також може відповідати група омонімів, омографів або паронімів в іншій мові, напр.:

дека – *deka*^{1,2}

білізна, *білизна* – *bielizna*

гривня – *grzywna*, *hrywnia*.

В групі міжмовних омонімів можуть об'єднуватися внутрішньомовні омоніми. Такі випадки є особливо складними для розмежування значень слів обох мов, пор., напр.:

лихо

1. обставина, подія, що викликає страждання; горе, біда;
2. що-небудь погане, зле, недобре.

*лихо*²

1. із злістю, сердито, роздратовано;
2. недобре, погано¹²⁵.

licho

розм. погано, бідно.

*licho*²

1. *рел., етн.* злий дух, нечиста сила;
2. *книжн.* обставина, подія, що викликає страждання; горе, біда;
3. *заст.* непарне число¹²⁶.

У систему міжмовних омонімів та паронімів входять слова, що належать до різних граматичних класів, проте передусім це іменники, дієслова та прикметники. При цьому іменники можуть входити у групи як міжмовних омонімів, так і паронімів. Прикметники і дієслова мають в українській і польській мовах різні морфемні характеристики, через що вони утворюють тільки групи міжмовних паронімів. Компоненти групи міжмовних омонімів (паронімів) можуть розрізнятися, крім лексико-семантичних показників, граматичними категоріями роду, числа, виду і та ін. Серед службових частин мови у сферу міжмовної омонімії найбільш широко залучені прийменники як слова, вживання яких суттєво позначається на семантико-синтаксичних відношеннях у словосполученні і реченні.

Розглянемо семантичні типи сходжень / розходжень міжмовних омонімів (паронімів).

¹²⁵ *Словник української мови*, т. 4, с. 496–497.

¹²⁶ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, K–Q, s. 434–435.

1. Специфікою міжмовної омонімії у групі слов'янських мов є те, що здебільшого групи слів, що вступають у такі зв'язки, мають спільне походження. Внаслідок цього у відповідних лексем нерідко зберігаються спільні компоненти значень, отже, абсолютних міжмовних омонімів, які повністю розходяться за своєю семантикою, у сфері української та польської мов небагато. Переважно абсолютні міжмовні омоніми – це іменники, пор., зокрема:

вистава – *wystawa*

чин – *czyn*

щит – *szczyt*

чашка – *czaszka*

ангельський – *angielski*.

2. При входженні міжмовних омонімів до однієї лексико-семантичної групи виникають найбільші складності у їхньому розрізненні. У таких випадках слова обох мов мають спільні семи, внаслідок чого може склестися уявлення про те, що йдеться про один референт. Скажімо, слова *енот* і *jenot* позначають подібних, але різних тварин, пор. переклад цих слів:

енот (лат. *Procyon lotor*) // *szop*

jenot (лат. *Nyctereutes procyonoides*) // *енотовидний собака*.

Спільні компоненти семантики таких слів створюють можливості для включення їх у паралельні за граматичною структурою та її лексичним наповненням українські та польські контексти. У подібних випадках словесне оточення не „підказує” значення слова, а самі конструкції такого типу також можуть розглядатися як синтаксичні міжмовні омоніми та пароніми, пор.:

розмовляти з колегою – *rozmawiać z kolegą*

їсти диню – *jeść dynię*

Кулик летить – *Kulik leci* та ін.

3. Як зазначав У. Вайнрайх, впливу інтерференції підлягають лексичні одиниці, які мають часткову семантичну подібність¹²⁷. Саме такі лексеми складають найбільшу частину українсько-польських міжмовних омонімів, і саме вони становлять основну проблему їх розрізнення для мовців і мовознавців. Ці міжмовні омоніми можуть розрізнятися за показниками:

а) за обсягом семантичної структури слів, напр.:

костюл – *kościół*

циркон – *cyrkon*

крушина – *kruszyna*;

б) за гіперо-гіпонімічним (родо-видовим) співвідношенням, напр.:

вуж – *wąż*

хрущ – *chrząszcz*;

в) за частиною значень полісемічних слів. Як правило, такі види міжмовних омонімів сходяться у прямих і розходяться у переносних (частині переносних) значеннях, напр.:

¹²⁷ У. Вайнрайх, *Языковые контакты*, Киев 1979, с. 84.

крутити – *kręcić*
корона – *korona*
дугий – *dęty*;

г) за функціональною диференціацією. В одній мові компонент такої міжмовної омонімічної групи може належати до активного складу лексики, в другій – до пасивного. Зустрічаються також випадки входження слів в обох мовах до різних функціонально обмежених груп лексики, напр.:
війт (істор., заст.) – *wójt* (офіц., істор.);

г) за стилістичним забарвленням, напр.:
мука (розм.) – *тѡка* (нейтр.).

Як було зазначено, складними випадками у розумінні різниць між мовними омонімами є такі, коли у межах однієї лексико-семантичної групи слова збігаються у вихідних значеннях і розходяться у переносних (або у другій мові похідних значень немає). Для прикладу такої міжмовної омонімії можемо звернутися до назв осіб жіночої статі – представниць різних національностей, народностей, мешканок різних регіонів, пор.:

<i>американка</i>	1. національність. 2. майстерня, в якій нашвидку лагодять одяг або взуття. 3. друкарська машинка. 4. сорт ярої пшениці.	<i>Amerykanka</i> <i>amerykanka</i>	національність 1. розкладне крісло або диван. 2. ранній сорт картоплі. 3. друкарська машинка. 4. подвійна бухгалтерія. 5. американська вільна боротьба.
<i>арабка</i>	національність	<i>Arabka</i> <i>arabka</i>	національність кінь арабської породи
<i>баварка</i>	мешканка Баварії	<i>Bawarka</i> <i>bawarka</i>	мешканка Баварії чай з молоком
<i>баскійка</i>	народність	<i>Baskijka</i> <i>baskijka</i>	народність плаский берет
<i>болгарка</i>	1. національність. 2. електропила.	<i>Bułgarka</i>	національність
<i>в'єтнамка</i> <i>в'єтнамки</i>	1. національність. 2. літнє відкрите взуття.	<i>Wietnamka</i>	національність
<i>гамбурка</i>	мешканка Гамбургу	<i>hamburka</i>	1. мешканка Гамбургу. 2. тип байдарки.

<i>гуцулка</i>	1. народність. 2. гуцульська мелодія. 3. гуцульський танець. 4. чоловіча вишита сорочка. 5. кінь у Карпатах.	<i>Hucułka</i> <i>hucułka</i>	народність кінь у Карпатах
<i>панамка</i>	1. мешканка Панами. 2. літній капелюх.	<i>Panamka</i>	мешканка Панами
<i>полька</i>	1. національність. 2. чеський танець. 3. музика до цього танцю. 4. вид чоловічої стрижки.	<i>Polka</i> <i>polka</i>	національність чеський танець
<i>румунка</i> <i>румунки</i>	1. національність. 2. теплі жіночі черевики	<i>Rumunka</i>	національність
<i>татарка</i>	народність.	<i>Tatarka</i> <i>tatarka</i>	народність гречана крупа
<i>фінка</i> ¹	національність.	<i>Finka</i>	національність
<i>фінка</i> ²	1. короткий ніж. 2. шапка з хутряною околицею. 3. легка кільова шлюпка. 4. північна порода коней.	<i>finka</i>	короткий ніж
<i>черкеска</i>	1. народність. 2. старовинний верхній чоловічий одяг. 3. затягнутий у талії верхній одяг.	<i>Czerkieska</i> <i>czerkieska</i>	народність 1. приталений верхній чоловічий одяг. 2. хутряна шапка з шовковим верхом
<i>чешка</i> <i>чешки</i>	1. національність. 2. спортивне гімнастичне взуття.	<i>Czeszka</i>	національність.
<i>шведка</i>	1. національність. 2. кінь шведської породи.	<i>Szwedka</i>	національність
<i>японка</i>	національність	<i>Japonka</i> <i>japonka</i> <i>japonki</i>	національність 1. будівельна двоколісна тачка. 2. легкі відкриті сандалі; в'єтнамки,

пор. єдиний випадок збігу прямих і переносних значень у цій групі слів:

- іспанка* 1. національність // *Hiszpanka*
2. форма грипу // *hiszpanka*.

При частковому розходженні слів двох мов у семантиці нерідко важко кваліфікувати їх з точки зору міжмовної омонімії. Зрозуміло, що до міжмовних омонімів належать слова, які розійшлися у своїх основних, прямих значеннях. Проте значна частина українських і польських лексем має розходження у переносних значеннях, окремих семах, конотаціях, у сфері

вживаності або сполучуваності. Скажімо, первинні якісні прикметники в обох мовах мають спільне походження, збігаються у частині значень, але розходяться за рядом показників, пор., напр.:

міцний – mocny
мудрий – mądry
милий – miły
поважний – poważny та ін.

Очевидно, розходження за однією семою не може бути підставою для кваліфікації слів як міжмовних омонімів.

При поділі міжмовних омонімів (паронімів) на лексико-семантичні групи (ЛСГ, семантичні поля) потрібно враховувати, по-перше, морфологічну характеристику слів, по-друге, – належність до певного поля вихідної лексеми. Міжмовний омонімічний відповідник може як входити, так і не входити до тієї ж ЛСГ. У сфері міжмовних омонімів і паронімів-іменників найбільш чисельною є група, у якій вихідні українські слова позначають особи (більше 100 груп лексем), напр.:

академік – akademik
аспірант – aspirant
бігунка – biegunka
богатыр – bohater
водник – wodnik
гідравлік – hydraulik
депутат – deputat
доктор – doktor
киянка – kijanka
комірник – kotornik
купець – kupiec
мисливець – myśliwiec
селянка – sielanka
спікер – spiker
юніор – junior та ін.

Пор. також приклади з деяких інших лексико-семантичних груп:

– фауна:

вуж – wąż
галка – gałka
кіт – kit
коза – koza
коник – konik
кулик – kulik
курка – kurka
мотиль – motyl
синиця – sinica
такса – taksa
хрущ – chrząszcz,

- флора:
  - амарант – *amarant*
  - гарбуз – *arbuz*
  - диня – *dynia*
  - мореля – *morela*
  - поганка – *roganka*
  - сандал – *sandał*
  - терен – *teren*
  - хурма – *hurma*
  - ягода – *jagoda*,
- харчові продукти:
  - батон – *baton*
  - голубець – *hołubiec*
  - квас – *kwas*
  - морс – *mors*
  - печиво – *pieczywo*,
- меблі та хатні речі:
  - абажур – *abażur*
  - диван – *dywan*
  - крісло – *krzesło*
  - кушетка – *kuszetka*
  - вазон – *wazon*,
- одяг:
  - бурка – *burka*
  - вишиванка – *wyszywanka*
  - жилетка – *żyletka*
  - кітель – *kitel*
  - пілотка – *pilotka*
  - плахта – *plachta*
  - шарф – *szarfa*,
- абстрактні назви:
  - аромат – *aromat*
  - барва – *barwa*
  - біда – *bieda*
  - гідність – *godność*
  - дружба – *družba*
  - інтерес – *interes*
  - лінь – *leń*
  - присмак – *przysmak*
  - фортуна – *fortuna*.

Серед прикметників – міжмовних паронімів найбільш поширені якісні ад'єктиви. З них виділяються групи на позначення:

- оцінки:
  - лагідний – *łagodny*

пишний – *pyszny*
 дивний – *dziwny*
 злий – *zły*
 пристойний – *przystojny*
 істотний – *istotny*
 славний – *ślawny*,

– фізичних властивостей:

важкий – *ważki*
 литий – *lity*
 гладкий – *gładki*
 пружний – *prężny*
 черствий – *czerstwy*
 дутий – *dęty*
 гострий – *ostrzy*,

– зовнішності:

худий – *chudy*
 чубатий – *czubaty*
 плюгавий – *plugawy*
 субтильний – *subtelny*,

пор. також відносні прикметники:

бронзовий – *brązowy*
 лужний – *lužny*
 писарський – *pisarski*
 сольний – *solny*
 мильний – *mylny*
 олов'яний – *ołowiany*
 денний – *dzienny*.

Міжмовні пароніми – дієслова передають, зокрема:

– дії:

копати – *kopać*
 порвати – *porwać*
 розривати – *rozrywać*
 сапати – *sapać*
 виливати – *wylewać*
 хляпати – *chłapać*
 калатати – *kołatać*
 крутити – *kręcić*,

– стан:

терпіти – *cierpieć*
 нудити – *nudzić*
 плавитися – *pławić się*
 руйнуватися – *rujnować się*,

– переміщення у просторі:

відбігати – *odbiegać*

- обскакати – *obskakać*
 опадати – *opadać*
 заскочити – *zaskoczyć*
 заїжджати – *zajeżdżać*
 спотикатися – *spotykać się*
 вбігати – *ubiegać*
 впадати – *upadać*,
 – акти мовлення:
 розказувати – *rozkazywać*
 казати – *kazać*
 випросити – *wyprosić*
 гукати – *hukać*
 допитувати – *dopytywać*
 намовити – *namówić*
 повіряти – *powierzać*
 поздоровляти – *pozdrawiać*
 перепитувати – *przepytywać*
 прирікати – *przyrzekać*
 репетувати – *repetować*
 вимовити – *wymówić*.

Беззаперечною є специфіка сполучуваності міжмовних омонімів (паронімів), пор., напр.:

корисний – *поради, птахи, продукти, мед, площа житла*
*korzystny – interes, współpraca, warunki klimatyczne, wrażenie*¹²⁸.

Пор. вживання слів – міжмовних омонімів в умовах художнього тексту:

1. Вона готова була піти на яку завгодно авантюру, щоб здійснити свої наміри (М. Руденко).	1. Kwiryna miała <i>awanturę</i> z rodzicami przed wyjściem z domu (P. Gojawiczyńska).
2. Веселий, <i>гостинний</i> , він любив товариство... (М. Коцюбинський).	2. Próbowałem ja już <i>gościnnego chleba</i> w szlacheckich domach [...] (H. Sienkiewicz).
3. Жваві суперечки й <i>бесіди</i> чулися по всіх вулицях і провулках (А. Шиян).	3. Pan Brzeżan huczne wydaje <i>biesiady</i> (J. Słowacki).
4. Володя сидів біля ящика з-під снарядів і нерівними літерами <i>дописував</i> матері листа... (Є. Кравченко).	4. Pan strażnik usta otworzył i chciał coś mówić, ale słowa mu jakoś nie <i>dopisały</i> (H. Sienkiewicz).
5. Зверху лежала <i>черства</i> паляниця (І. Нечуй-Левицький).	5. [...] Twarz miał <i>czerstwą</i> , zdrową [...] (A. Mickiewicz).

Таким чином, уживання двох споріднених мов, з одного боку, полегшує розуміння кожної з них, з другого, – спричиняє ряд труднощів. Подолання інтерференції, тобто змішування явищ двох мовних систем, потребує всебіч-

¹²⁸ І. Кононенко, О. Співак, *зазнач. праця*, с. 137–138.

ної уваги до цих виявів не лише з теоретичного, а й з практичного погляду. Міжмовна омонімія і паронімія як одне з найбільш поширених інтерферентних явищ¹²⁹ може виявити себе в різних мовленнєвих ситуаціях: під час перекладу, у спілкуванні між собою носіїв української та польської мов, у художній літературі, публіцистичних текстах, діловому мовленні. Свідченнями того, які труднощі вживання викликають міжмовні омоніми, є приклади інтерферентних помилок, яких не уникли навіть найкращі майстри художнього перекладу, напр.:

Łąka w kwiatach, nad łąką latające kwiaty,
 Motyle różnofarbne, niby tęczy kosa,
 Baldakimem z brylantów okryły niebiosą;
 Dalej sarańcza ciągnie swój całun skrzydlaty.
 (A. Mickiewicz)

Мов квіти, що дала природа їм літати,
 Знялися *мотилі* веселкою в блакить –
 І діамантами вся далеч майорить;
 Там, далі, сарани потягся рій крилатий.
 (Переклад М. Рильського),

пор.: *motyl* – метелик, *мотиль* – личинка комара-дзвонарика¹³⁰.

2. Uranio, sosno, siostró – tak ciebie nazywam,
 Wo palcem *pnia* swego ukazujesz niebo.
 Wiatr co się w twojej czarnej grzywie zrywa
 Zacicha dołem. Siostró, wzywam ciebie...
 (J. Iwaszkiewicz)

Ураніє, сосно, назву тебе й сестрою,
 Бо пальцем *пня* свого показуєш на небо;
 Вже вітер, що твою куйовдить гриву-хвою,
 Стихає... Сестро, я звертаюся до тебе...
 (Переклад Д. Павличка),

пор.: *pień* – 1. стовбур, 2. нижня частина стовбура, яка залишилася після того, як дерево зрубали, *пень* = *pień* 2¹³¹.

3.4.8. Паронімія

Paronimia

Пароніми – це слова однієї частини мови, що наближені одне до одного за звучанням, але повністю або частково різняться за лексичним значенням:

дільниця – ділянка
шкіра – шкура

¹²⁹ У. Вайнрайх, *ззнач. праця*, с. 84.

¹³⁰ Пор.: І. Кононенко, О. Співак, *ззнач. праця*, с. 165.

¹³¹ Там же, с. 196.

гарний – парний
 хмаритися – хмуритися
 вникати – уникати
 proceder – procedura
 lutyński – latynoski
 oporny – odporny
 ościeniać – ocienić
 wyprzedać – wyprzedzać.

Від паронімії слід відрізнити явища фонетичної або орфографічної варіантності одного слова, пор., напр.:

косуля, козуля
 manicure, manikiur.

При вузькому розумінні явища паронімії до паронімічної групи входять тільки однокореневі слова. Семантичні відношення між членами таких паронімічних рядів ґрунтуються на видозмінах морфемного складу.

Слова-пароніми можуть відрізнятися:

– префіксом:

вникати – уникати
 помиритися – примиритися
 схвалити – ухвалити
 мова – промова
 odczuć – poczuć
 wnieść – unieść,

– суфіксом:

смішний – сміховий
 читач – читець
 виріб – виробка
 лісовий – лісний
 організаційний – організаторський
 побілити – побілити
 czujka – czujnik
 mieczyk – miecznik
 zwyczajny – zwyczajowy
 olejny – olejowy
 polowy – polski – polny
 inteligentny – inteligencki
 smutno – smutnie,

– флексією:

навал – навала
 apostrof – apostrofa.

Пароніми, що розрізняються за словотвірними афіксами, в українській і польській мовах найчастіше розходяться за суфіксами, рідше – за префіксами. Поодинокими є приклади паронімів, що мають різні флексії при

збігу основ слів, хоча в історії мов подібні групи паронімів були поширенішими. Скажімо, у „Словнику польської мови” за ред. В. Дорошевського фіксувалися такі слова, як:

niżny – niżni
wyżny – wyżni.

В „Універсальному словнику польської мови” за ред. С. Дубіша жоден із цих прикметників не зареєстрований.

Отже, передусім афікси допомагають формувати відмінну семантику паронімів і водночас є критерієм їхнього розмежування.

У значеннєвому плані пароніми (у їхньому вужчому розумінні) мають спільні та відмінні семи, пор., наприклад, паронімічні ад’єктиви, які мають спільні семи якості, спільні або відмінні семи оцінки, різні семи спрямованості (на денотат або від нього)¹³²:

spostereżliwy – spostereżničkiy
żalіsний – żalюгідний
zły – złośliwy
rozumny – rozumowy.

Таким чином, компоненти однокоренових паронімічних груп мають зміни в наборі сем і семних структурах загалом.

До паронімів у ширшому розумінні включають слова, які розрізняються за коренем, або взагалі лише співзвучні слова, напр.:

ескалатор – екскаватор
скріпка – скрипка
гранат – граната
кампанія – компанія
орден – ордер
сольний – соляний
розпестити – розбестити
впереміш – впереміж
plotkarka – plotkarka
krzem – krzem
lek – lek
mąka – męka
podmiot – przedmiot
pulpit – pulpet
światny – święty
przybyć – przybić.

Нерідко такі пароніми, особливо прикметникові, розходяться і в коренових, і в словотвірних морфемах, пор.:

ліловий – лілейний
світовий – світловий – світський

¹³² І. В. Кононенко, *Прикметник у слов’янських мовах*, с. 32.

osobisty – osobliwy – osobniczy – osobny – osobowy
przygodny – przyrodni.

Компоненти паронімічних груп розрізняються не тільки за лексичною семантикою та морфемним складом, але й за сполучуваністю, напр.:

<i>деревинний</i>	–	<i>целюлоза</i>
<i>деревний</i>	–	<i>рослини</i>
		<i>кора</i>
		<i>попіл</i>
		<i>дъоготь</i>
		<i>спирт</i>
		<i>тварини</i>
<i>дерев'яний</i>	–	<i>брус</i>
		<i>архітектура</i>
		<i>ложка</i>
		<i>ліжко</i>
		<i>різьба</i>
		<i>обличчя</i>
		<i>голос</i>
		<i>посмішка</i>
<i>дерев'янистий</i>	–	<i>частина</i>
		<i>стебло</i>
		<i>помідор</i>
		<i>плід</i>
<i>obronny</i>	–	<i>akcja</i>
		<i>zamek</i>
		<i>ruch</i>
		<i>siły (organizmu)</i>
		<i>przysposobienie</i>
<i>obrończy</i>	–	<i>towa</i>
		<i>pies.</i>

Водночас у деяких випадках пароніми сполучаються з тими самими словами. В цих ситуаціях пароніми вважаються синонімами, які часто виступають як дублети, пор.:

magnesowa (magnezowa, magnetyczna) igła
aktywny (aktywowany) węgiel
chodźmy popatrzeć (popatrzeć).

Отже, компоненти паронімічних груп можуть вступати між собою у відношення синонімії:

лазурний – лазуровий
пурпурний – пурпуровий
багряний – багровий
чисельний – численний
приводити – призводити
мигати – миготіти

poznać / ożnać – знайомити

farma – ferma

doroczny – coroczny

zaraz – teraz

або антонімії:

wpaści – wypaści

gusto – pusto

wejść – wyjść.

Крім того, пароніми можуть входити до однієї лексико-семантичної групи, напр.:

калина – малина // kalina – malina

podbiał – podbiała.

Системні відношення паронімів додатково ускладнюють їх розмежування і вживання в умовах мовлення.

Зіставлення фактичного матеріалу української та польської мов засвідчило численні приклади перехрещуваного вживання паронімів, полісемічних і моносемічних слів, синонімів, антонімів: зближенню слів однієї мови відповідає в другій мові зближення іншого типу і навпаки. Така нерівномірність наближень знаходить пояснення у сфері фонологічної, семантичної й генетичної специфіки кожної мови.

Наприклад, в одній мові можливе слово у кількох значеннях, в іншій – у тій самій функції вживаються слова-пароніми, пор.:

турецький – тюркський // turecki

лісовий – лісний // leśny

президент // prezydent – prezes

майстер // majster – mistrz

призма // przyzma – przyzmat

паперовий // papierowy – papierkowy – papierniczy

голодний // głodny – głodowy

підозрілий // podejrzliwy – podejrzany.

Полісемічні слова-пароніми в одній мові здебільшого мають кілька еквівалентів в іншій мові, напр.:

gospodarny – rolnik // хазяїновитий селянин

gospodarski – zwierzęta // свійські тварини

zabudowania // господарські будівлі

syn // селянський син

obiad // домашній обід

troska // господарна турбота

rachunki // домашні рахунки.

В одній мові можливі пароніми, в іншій – омонімічна група:

сервіз – serwis // serwis^{1,2}

кристал – кришталь // kryształ^{1,2}

замковий – замочний // zamkowy^{1,2}.

Можливі інші комбінації співвідносних груп паронімів і омонімів в українській і польській мовах, пор., напр.:

гранат^{1,2} – *граната* // *granat*^{1,2,3}
міль – *моль*^{1,2} – *мол* // *mól* – *mol* – *moło*.

Паронімічній групі в одній із мов може відповідати група не пов'язаних між собою слів, напр.:

корисний – *корисливий* // *pożyteczny* – *interesowny*.

Варіантність у групах паронімів порівнюваних мов виявляється не тільки в різному наборі, а й у можливостях їхньої сполучуваності. Скажімо, в українській і польській мовах є пароніми *магнетичний* – *магнітний* і *magnesowy* – *magnetyczny*, співвідносна сполучуваність яких забезпечується лише частково, пор.:

<i>магнетичний</i> – дослідження	<i>magnesowy</i> –	<i>igła</i>
вплив		<i>stal</i>
<i>магнітний</i> – поле	<i>magnetyczny</i> –	<i>pole</i>
стрілка		<i>igła</i>
залізник		<i>żelaziak</i>
буря		<i>burza</i>
полюс		<i>biegun</i>
екватор		<i>równik</i>
сталь		<i>właściwości</i>
властивості	<i>magnezowy</i> –	<i>wstążka</i> .
стрічка		

Не збігається повністю сполучуваність прикметникових груп *цегельний*, *цегловий*, *цегляний*, *цеглястий*, *цеглистий* – *ceglany*, *ceglasty*, *ceglisty*, *ceglarski*:

<i>цегельний</i> (<i>цегловий</i>) – завод	<i>ceglany</i> –	<i>mur</i>
глина	<i>ceglaste</i> –	<i>rumieńce</i>
будівля	<i>ceglisty</i> –	<i>kolor</i>
<i>цегляний</i> – підлога	<i>ceglarski</i> –	<i>piec</i> .
димар		
пил		
колір		
<i>цеглястий</i> (<i>цеглистий</i>) – колір		
одяг		

Пор. також сполучуваність слів:

- особистий* – *особистісний* – *особливий* – *особовий*
osobisty – *osobliwy* – *osobniczy* – *osobny* – *osobowościowy* – *osobowy*
- листочковий* – *листовий* – *листяний*
listkowaty – *listkowy* – *liściasty* – *liściowy*
- сніговий* – *сніжистий* – *сніжний* – *сніжаний*
śniegowy – *śnieżny* – *śnieżysty*.

Паронімічні ряди у двох мовах часом можуть бути подібними за змістом і звучанням: *словацький – словенський – слов'янський // słowacki – słoweński – słowiański*.

В українській і польській мовах зустрічаються групи слів, які видаються аналогічними чи близькими наборами паронімів, але насправді співвідносні зовні лексеми є міжмовними омонімами, пор.:

а) *ваза – вазон*

waza – wazon

б) *гуманітарний – гуманістичний – гуманний*

humanitarny – humanistyczny.

Паронімія в кожній мові, з одного боку, викликає труднощі вживання. Складним є розмежування паронімів для тих, хто вивчає ту чи іншу мову як іноземну. З другого боку, пароніми становлять джерело свідомого обігрування цих слів у контексті – парономазії, пор., напр.: 1. Бачить кіт *сало*, та *сили* мало (прислів'я). 2. Коли *густо*, а коли й *пусто* (прислів'я). 3. Забули *бобри* забрати *торби* (скоромовка).

II. Do sklepu wchodzi pani i zwraca się do ekspedientki:

– Poproszę *episkopat*.

– Chyba *epidiaskop*?

– Proszę pani, to ja podejmuję *diecezje*!

– Chyba *decyzje*?

– Niech pani się nie wymądrza! W szkole byłam *prymasem*!

(пор.: *прымус*).

(Dowcip)

3.4.9. Тематичні та лексико-семантичні групи Grupy tematyczne i leksykalno-semantyczne

Лексичні одиниці української та польської мов входять у такі парадигматичні об'єднання слів, як тематичні й лексико-семантичні групи¹³³. В одну тематичну групу (лексико-семантичне поле) входять слова різних морфологічних класів, що мають спільний (родовий) компонент значення. Скажімо, в польсько-українському словнику виділяються такі тематичні групи, як „особистість”, „промисловість”, „школа”, „музика”, „залізниця”, „архітектура”, „час” та ін.¹³⁴ Лексико-семантичні групи (ЛСГ) охоплюють

¹³³ Див.: В. М. Русанівський, *Структура лексичної і граматичної семантики*; Т. Панько, *Передумови типологічного дослідження лексико-семантичних груп української і польської мов*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Wrocław 1996; W. Miodunka, *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*, Warszawa 1980; Z. Cygal-Krupa, *Słownictwo tematyczne języka polskiego. Zbiór wyrazów w układzie rangowym, alfabetycznym i tematycznym*, Kraków 1986.

¹³⁴ I. Kononenko, I. Mytnik, E. Wasiak, *dz. cyt.*

слова однієї частини мови, пов'язані видовими відношеннями. Наприклад, такі групи в українській і польській мовах об'єднують слова на позначення шпилькових дерев, жіночого одягу, музичних інструментів та ін.

Основні тематичні групи (ТГ) та ЛСГ є універсальними для різних, у тому числі української та польської мов. Проте наповнення цих груп лексемами в обох мовах є неоднаковим. Між членами кожної тематичної та лексико-семантичної групи встановлюються внутрішні зв'язки, що визначають послідовність слів, спільні й відмінні ознаки, стилістичну забарвленість і та ін. Природно, що в зіставляваних мовах внутрішньорядові відношення між групами можуть сходитися або суттєво відрізнятися за багатьма параметрами.

Серед лексико-семантичних груп двох мов виділяють такі, які мають давнє походження, в тому числі входять у спільний праслов'янський фонд, і такі, які формувалися пізніше й мають більше розходжень. Частина спільних елементів таких груп утворилася внаслідок засвоєння іншомовних слів і взаємних запозичень. Подібність за походженням, звучанням і значенням лексичного складу двох мов спостерігається, зокрема, в таких групах назв:

– назви спорідненості:

брат // brat

син // syn

родина // rodzina

мати // matka

близнюк // bliźniak

сестра // siostra,

– назви частин тіла:

брова // brew

борода // broda

чоло // czoło

ніс // nos

долоня // dłoń

нога // noga

очі // oczy

палець // palec

п'ятки // pięty

повіки // powieki

вуха // uszy

волосся // włosy,

– назви явищ природи, довкілля:

річка // rzeczka

став // staw

вода // woda

небо // niebo

ніч // noc

сонце // słońce

осінь // *jesień*
літо // *lato*
весна // *wiosna*
зима // *zima*
дощ // *deszcz*
град // *grad*
грім // *grom*
лід // *lód*
роса // *rosa*
сніг // *śnieg*
вітер // *wiatr*,

– назви будівель, помешкань:

барак // *barak*
будівля // *budowla*
хата // *chata*
дім // *dom*
палац // *pałac*
дах // *dach*
двері // *drzwi*
комін // *komin*
кухня // *kuchnia*
вікно // *okno*
підлога // *podłoga*
сходи // *schody*,

– назви предметів побуту:

клітка // *klatka*
стіл // *stół*
шафа // *szafa*
шухляда // *szuflada*
чайник // *czajnik*
ванна // *wanna*
молоток // *młotek*
пила // *piła*
плита // *płyta*
дошки // *deski*,

– назви одягу:

блуза // *bluza*
галоші // *kalosze*
капці // *kapcie*
куртка // *kurtka*
пальто // *palto*
плащ // *płaszcz*
сукня // *suknia*
хустка // *chustka*
капелюх // *kapelusz*

краватка // *krawat*
шкарпетки // *skarpety*,

– назви дій:

збирати // *zbierać*
працювати // *pracować*
робити // *robić*
будувати // *budować*
їхати // *jechać*
співати // *śpiewać* і под.

До цього списку можна додати наближені одні до одних прикметники, займенники, числівники тощо. Водночас у кожній із наведених груп є слова різного походження і значення.

Виділяються ЛСГ слів, що включають приблизно рівною мірою як однакові, так і різні за походженням слова, пор., наприклад, назви продуктів харчування:

– зближені:

каша // *kasza*
яйце // *jajko*
шинка // *szynka*
молоко // *mleko*
сир // *ser*
хліб // *chleb*
салат // *sałatka*
суп // *zupa*
борщ // *barszcz*
бігос // *bigos*,

– відмінні:

сосиска // *parówki*
гірчиця // *musztarda*
морозиво // *lody*
бублик // *obwarzanek*
кориця // *cypramon*
бутерброд // *kanapka*
чай // *herbata*.

Суттєво розходяться у походженні та звучанні українські й польські слова з ЛСГ „спорт” і „медицина” (див. 3.3.2., 3.5.2.2.). В українській спортивній термінології чимало запозичень з англійської мови, відповідна польська терміносистема має здебільшого питому лексичну базу, пор.:

футбол // *piłka nożna*
гандбол // *piłka ręczna*
волейбол // *siatkówka*
баскетбол // *koszykówka*,

але: нічия // *remis*

чемпіонам // *mistrzostwa*
ковзани // *łyżwy*.

Частина спортивних термінів є питомими в обох мовах, деякі з них паралельно запозичені українською та польською мовою:

– питомі в українській і польській мовах:

рахунок // *wynik*
змагання // *zawody*
стрибок // *skok*,

– запозичені в українській і польській мовах:

медаль // *medal*
рекорд // *rekord*
марафон // *maraton*.

Номінації флори і фауни, зокрема, квітів, птахів, риб, високочастотно мають яскраву внутрішню форму, яка може зходитися чи розходитися в обох мовах, пор. близькі або однакові за мотивацією назви грибів, що зустрічаються в уривку з поеми А. Міцкевича „Пан Тадеуш” та його перекладі, здійсненому М. Рильським:

Grzybów było w bród: chłopcy biorą krasnolice,
Tyle w pieśniach litewskich sławione lisice,
Co są godłem państwa, bo czerw ich nie zjada,
I dziwna, żaden owad na nich nie usiada.
Panienci za wysmukłym gonią borowikiem,
Którego pieśń nazywa grzybów pułkownikiem.
Wszyscy dybią na rydza; ten wzrostem skromniejszy
I mniej sławny w piosenkach, za to najsmaczniejszy,
Czy świeży, czy solony, czy jesiennej pory,
Czy zimą. Ale Wojski zbierał muchomory...

Грибів удосталь там. Отож молодички
полюють на стрункі червоні лисички,
що за дівочість їх литовська пісня славить,
не точить їх черва, минають мухи навіть.
Шукають панночки ставних боровиків, –
полковниками їх зове народний спів.
А рижик у всяк рад, хоч рижик і скромніший
за інших родичів, зате і найсмачніший,
чи то соли його, чи на пательні смаж.
Так ходить по траві гурток знайомий наш,
спустивши голову, напружуючи зори, –
А Войський оддалік збирає мухомори...

Пор. розходження внутрішньої форм слів у цій групі:

зеленка // *gąska*
дощовик // *pruchawka*
білий гриб // *prawdziwek* та ін.

каштановий // *kasztanowy, kasztan*
 рожевий // *różowy, róż*
 бірюзовий // *turkusowy, turkus,*

пор. інші види синонімів у цій ЛСГ:

жовтогарячий, оранжевий, помаранчевий // *potarańczowy, potarańcz*
 блакитний, голубий // *błękitny, błękit*
 коричневий, брунатний // *brązowy, brąz*
 графітний, графітовий // *grafitowy, grafit*
 лазурний, лазуровий // *lazurowy*
 цегляний, цеглястий // *ceglasty*
 пурпурний, пурпуровий, багряний, багровий // *purpurowy.*

Складними відношеннями еквівалентності в обох мовах вирізняються, зокрема, підгрупи лексики, які у межах ЛСГ „тварини” об’єднують назви самців, самиць та молодих тварин. Зокрема, зближуватися чи розходитися можуть слова цієї групи за походженням, їхньою внутрішньою формою, своерідною є наявність / відсутність синонімів до окремих слів, пор.:

олень – олениця, лань, дама – оленя // *jeleń (byk) – łania – ciele*
 сарна (серна, косуля, козуля) – рогач (козел) – сарненя (серненя, косуленя, козуленя)
 // *sarna (siuta, koza) – rogacz – koźle.*

Компоненти груп етнографічної, фольклорної лексики нерідко виступають як безеквівалентні (див. 3.5.2.1.).

Тематичні та лексико-семантичні групи слів яскраво відображають мовну картину світу кожного народу. Вивчаючи ці групи лексем, можна створити свого роду енциклопедію життя етносу та його довкілля.

3.5. Лексика з погляду активного та пасивного вживання

Leksyka z punktu widzenia użycia aktywnego i pasywnego

3.5.1. Активна і пасивна лексика **Aktywna i pasywna leksyka**

Лексичний склад української та польської мов, за даними тлумачних словників, налічує десятки тисяч одиниць у кожній мові. Проте в комунікативних актах поширено вживається лише певна частина лексики. Водночас тлумачні словники не фіксують усіх слів обмеженого вжитку – історизмів, неологізмів, діалектизмів, термінів, жаргонізмів та ін. Постає питання виділення із словникового запасу кожної мови т. зв. активної та пасивної лексики.